

NEDERLAND ROND 1900

Tachtigers, Amsterdamse School, Amsterdamse Joffers

Nederland rond 1900

“Als de wereld vergaat, dan ga ik naar Nederland. Want daar gebeurt
alles altijd vijftig jaar later.”

- “Als de wereld vergaat, dan ga ik naar Nederland. Want daar gebeurt alles altijd vijftig jaar later.”
- foutief toegeschreven aan Heinrich Heine (1797 – 1856)
- Voor Heine waren Nederlanders - conform de elders heersende opvattingen - de verburgerlijkte Chinezen van Europa en zielloze uitbuiters. In hun nauwsluitende, sobere en zwarte kleding ontwaarde Heine enkel hypocrieten

Internationale ontwikkelingen

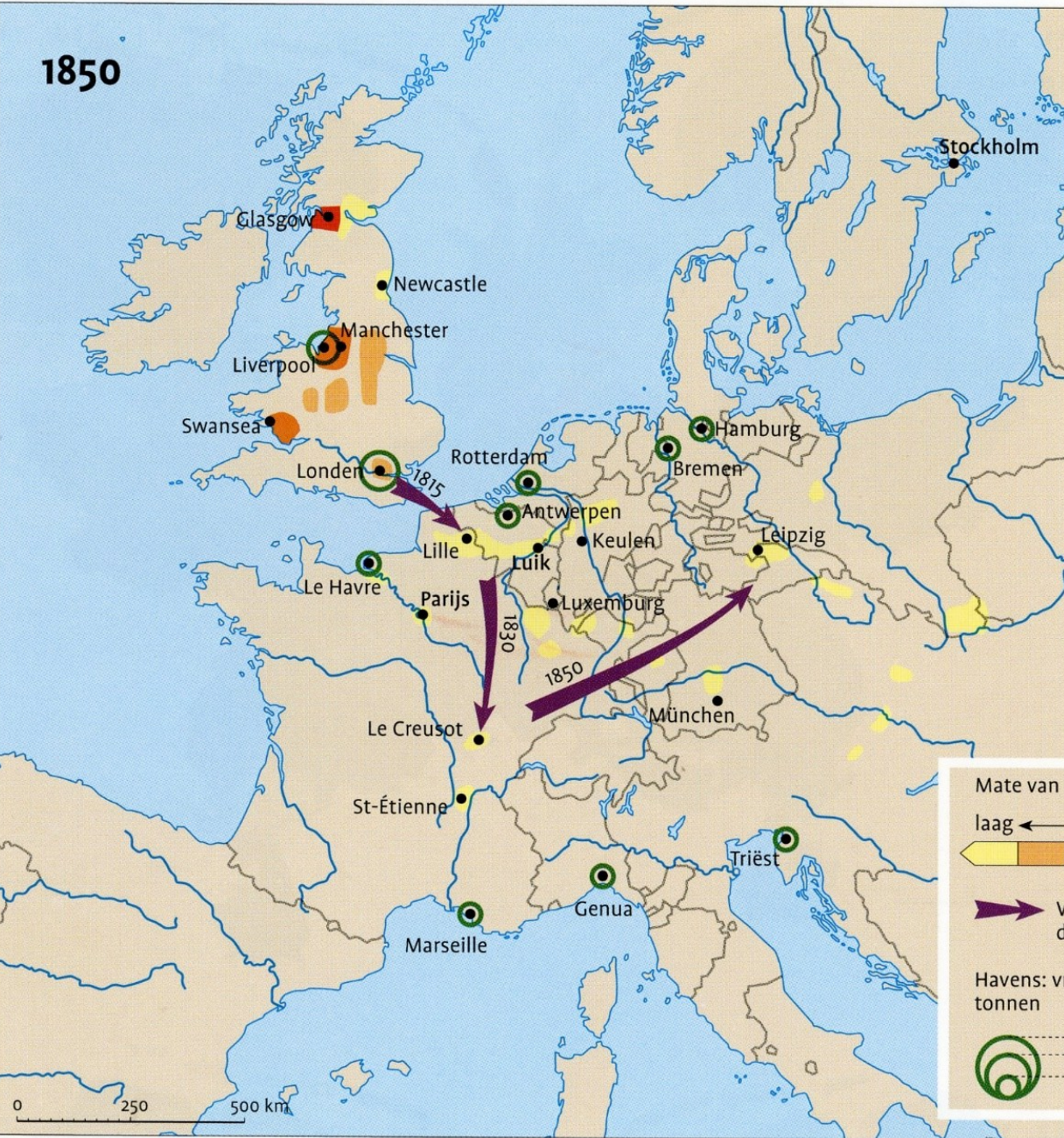
- 1869 Opening van het Suezkanaal
- Snelle Zeeweg naar Indië

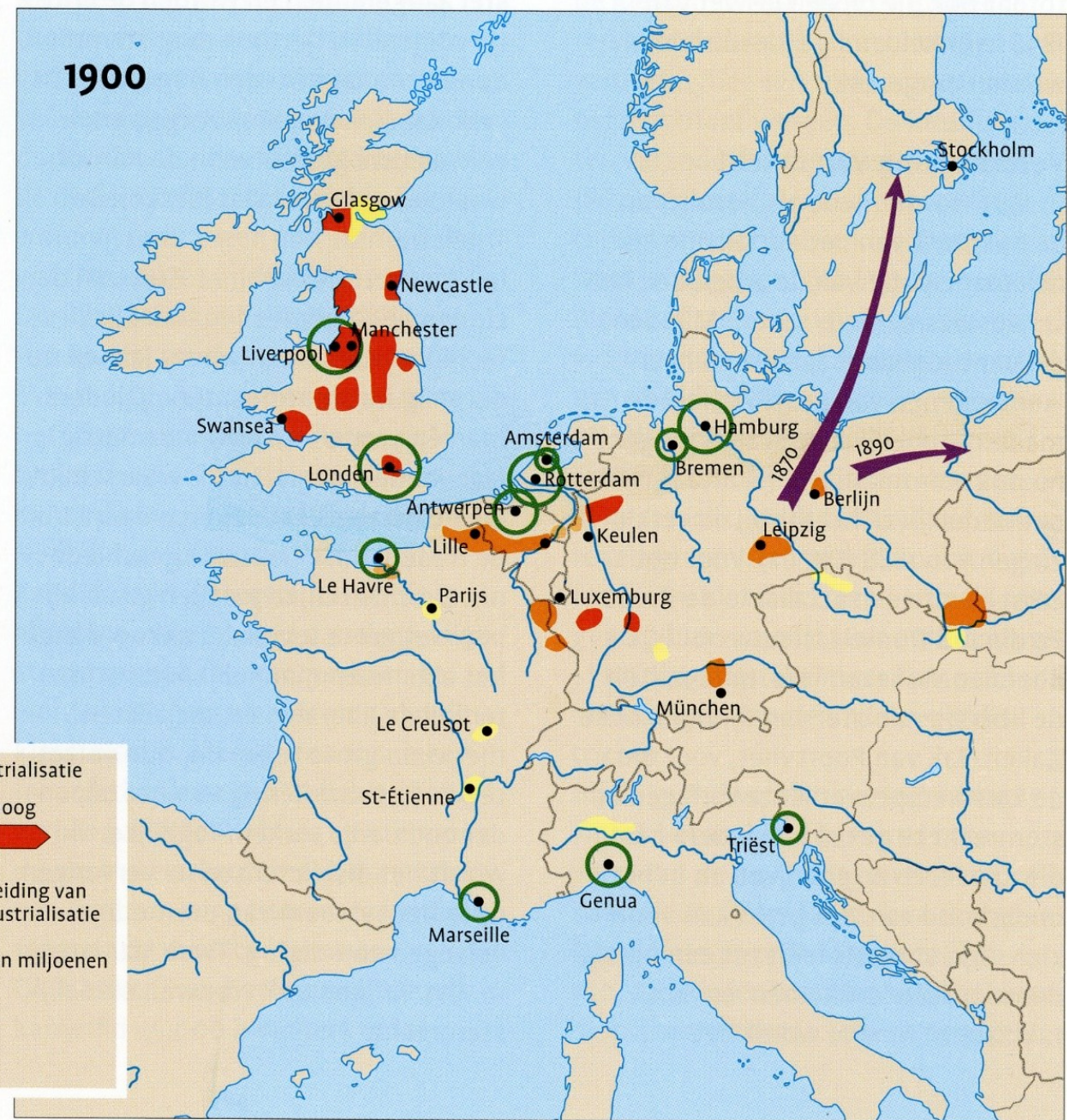
Internationale ontwikkelingen

- Duitse eenwording wordt “voltooid”: met de Frans-Pruisische oorlog van 1870 – 1871
- Enkele gevolgen;
- Vestingwet van 1874
- Groei Ruhrgebied waarbij de doorvoer door o.a. Rotterdam over de Rijn toeneemt
- Definitieve einde aan de “crisis van de Nederlandse Staat”

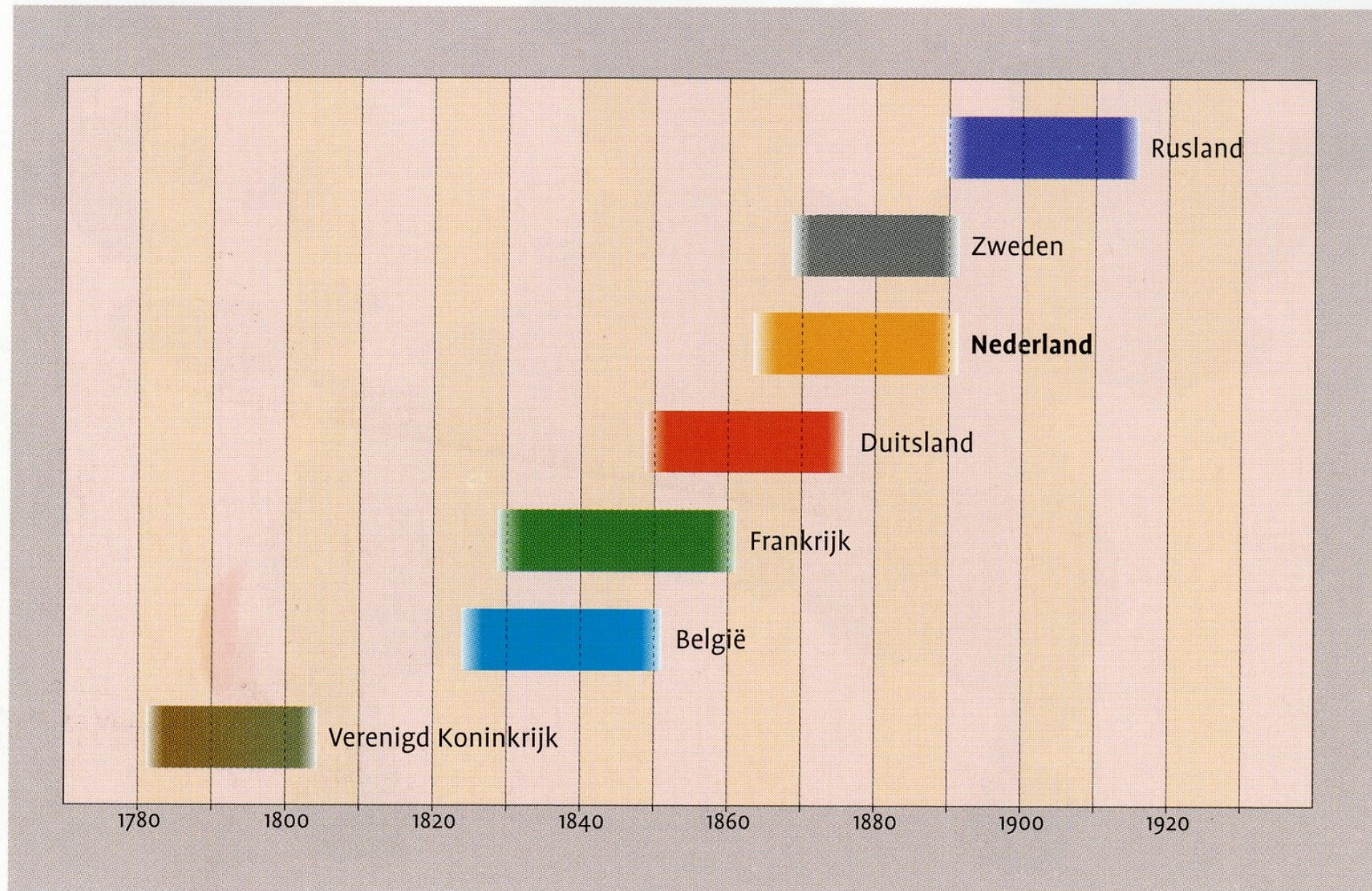
1850

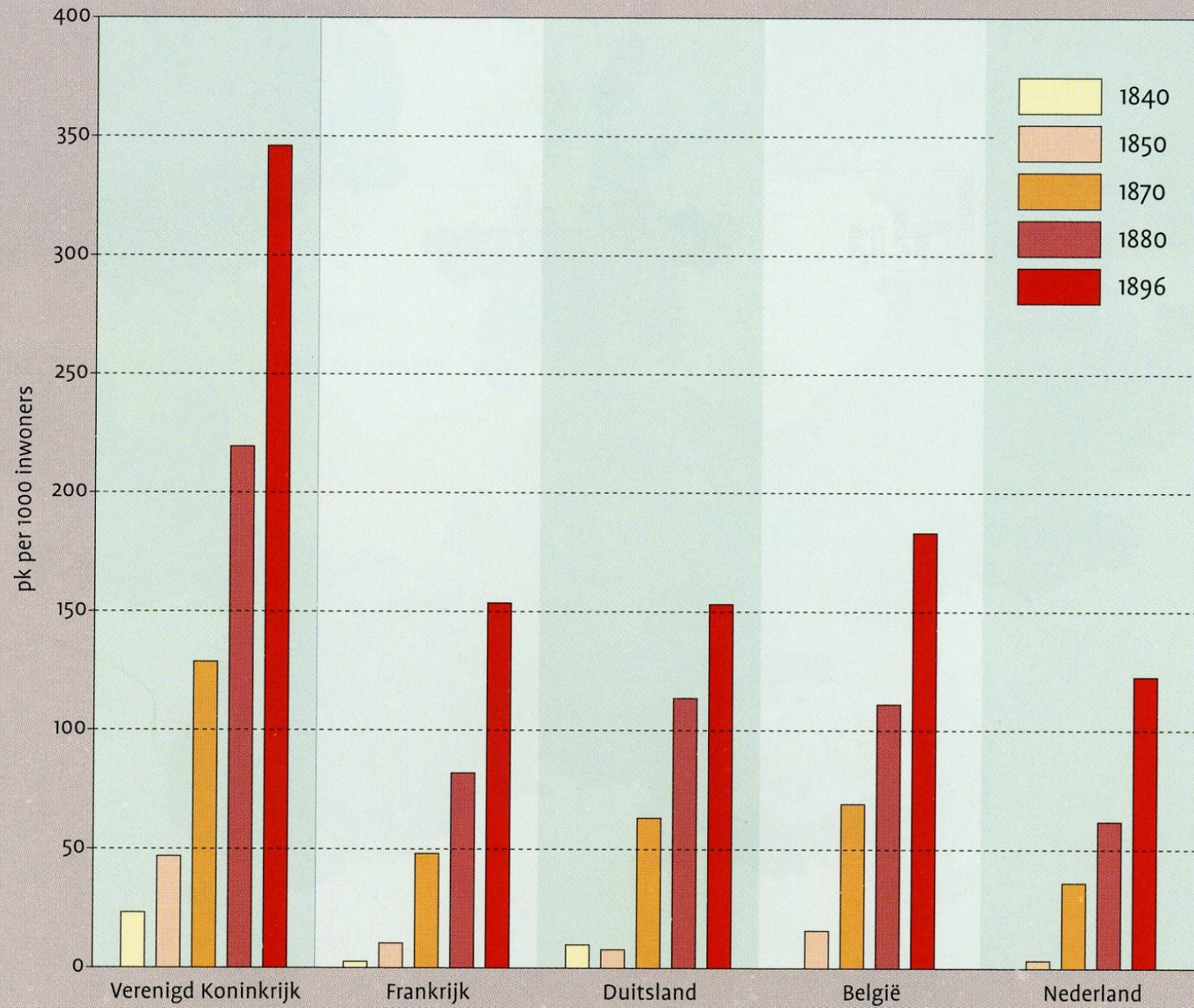
1900

B. Opkomst industrialisatie in enkele landen

C. Het vermogen van industriële stoommachines

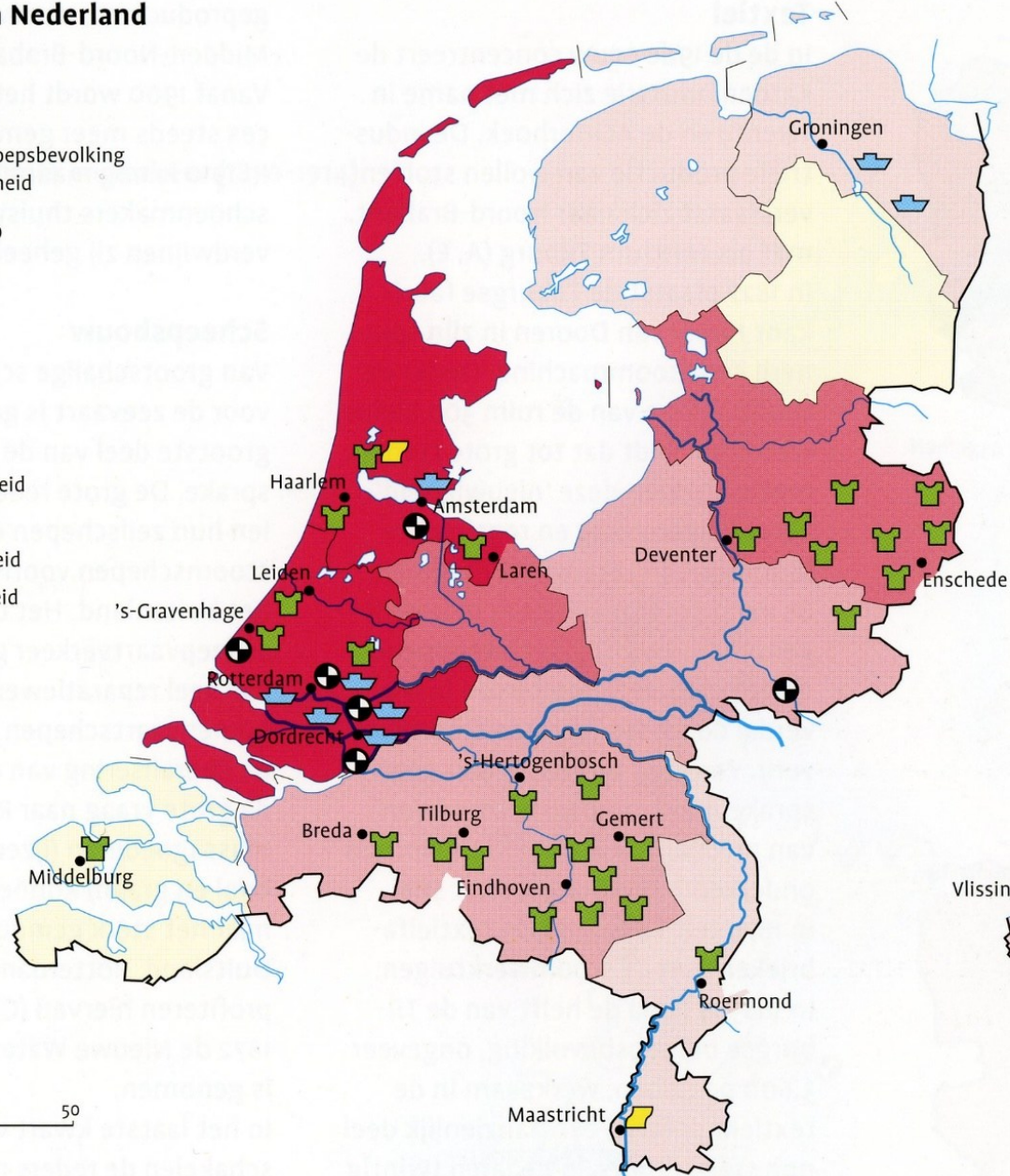
D. Nijverheid in Nederland

D1. rond 1860

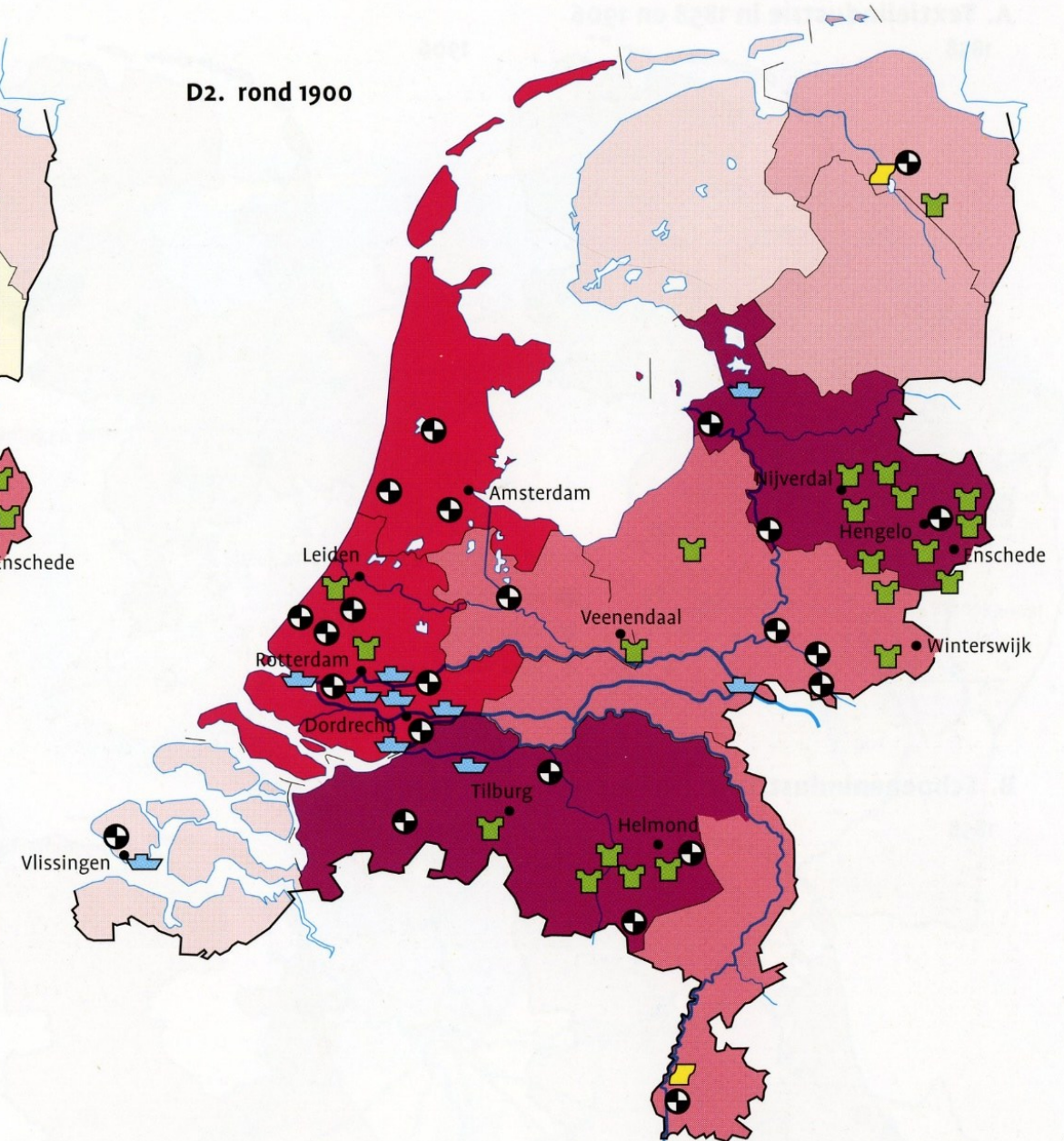
Percentage van de beroepsbevolking werkzaam in de nijverheid

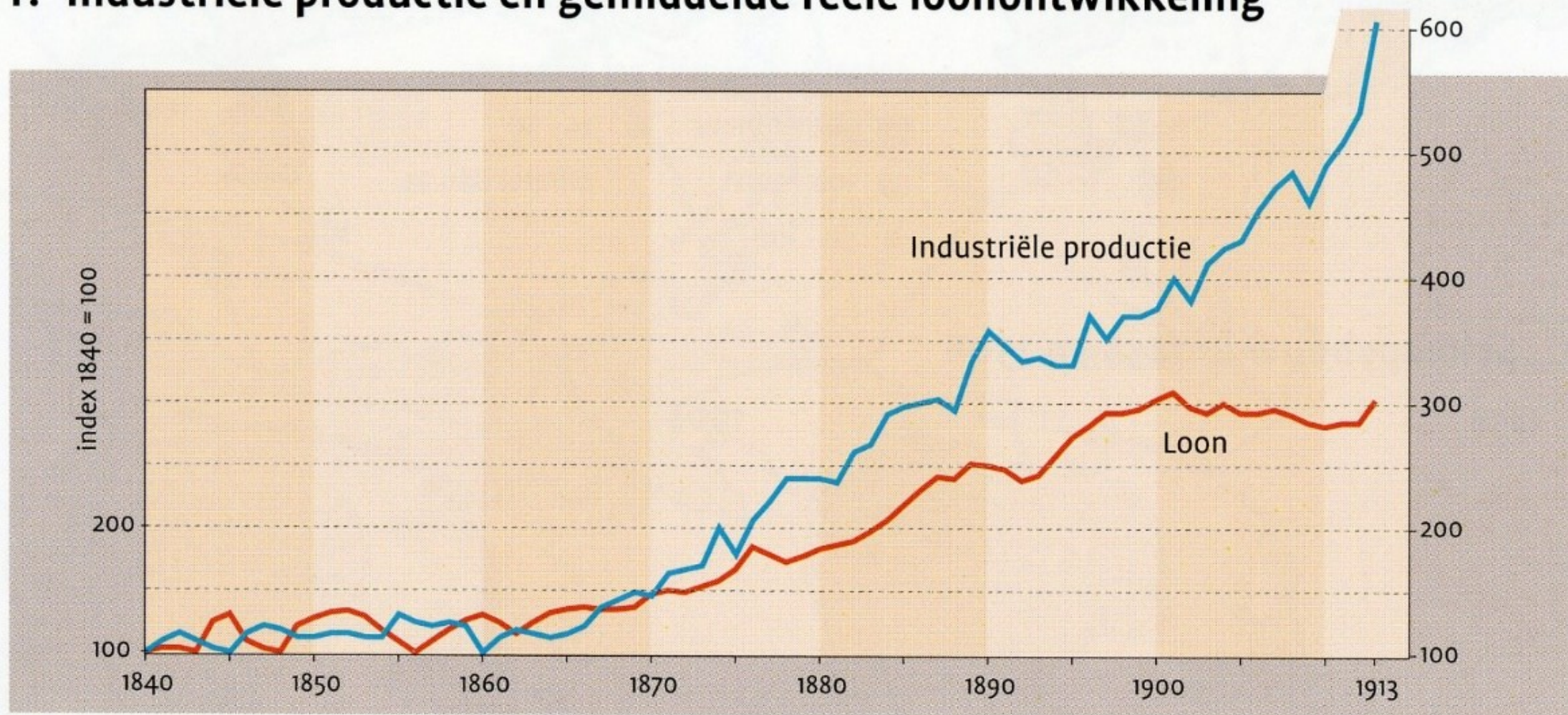
- Metaalnijverheid
- Scheepsbouw
- Textielnijverheid
- Papiernijverheid

D2. rond 1900

F. Industriële productie en gemiddelde reële loonontwikkeling

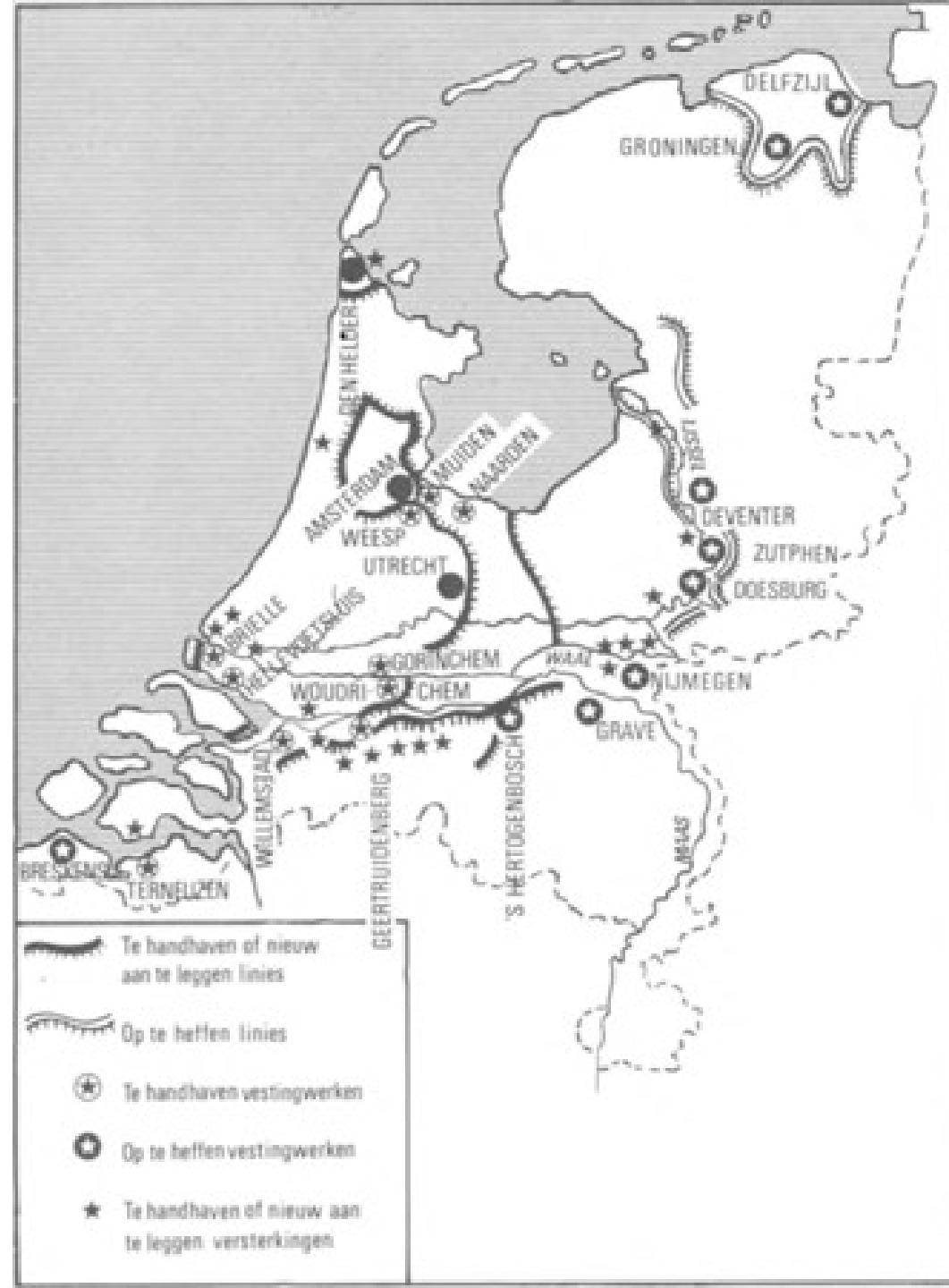

G. Prijzen van steenkolen in diverse steden

Ontwikkelingen in Nederland (een aantal)

Vestingwet 1874

- 1870 – 1871 Frans-Duitse Oorlog
- Tot dan vormden strikte regels een enorme belemmering voor de ontwikkeling van veel steden
- In 1874 mochten van de overheid veel verdedigingswerken worden gesloopt
- Dit gaf ruimte en mogelijkheden tot economische expansie
- Veel steden waren daarvoor al begonnen met de “afbraak”

Aanleg van een “moderne infrastructuur”

- Verharde wegen
- Spoorlijnen
- Waterwegen

Verandering 19^e eeuw

- Vanaf de Bataafse Republiek werd begonnen met het aanleggen van een stelsel van rijks straatwegen
- Tot die die tijd waren de wegen, op een uitzondering na, onverhard
- In 1864 lag er in Drenthe 70 meter verharde weg per 100 ha.
- In Noord-Brabant 160 meter per 100 ha
- Andere provincies meer dan 200 meter per 100 ha
- Verdrong soms de trekschuit

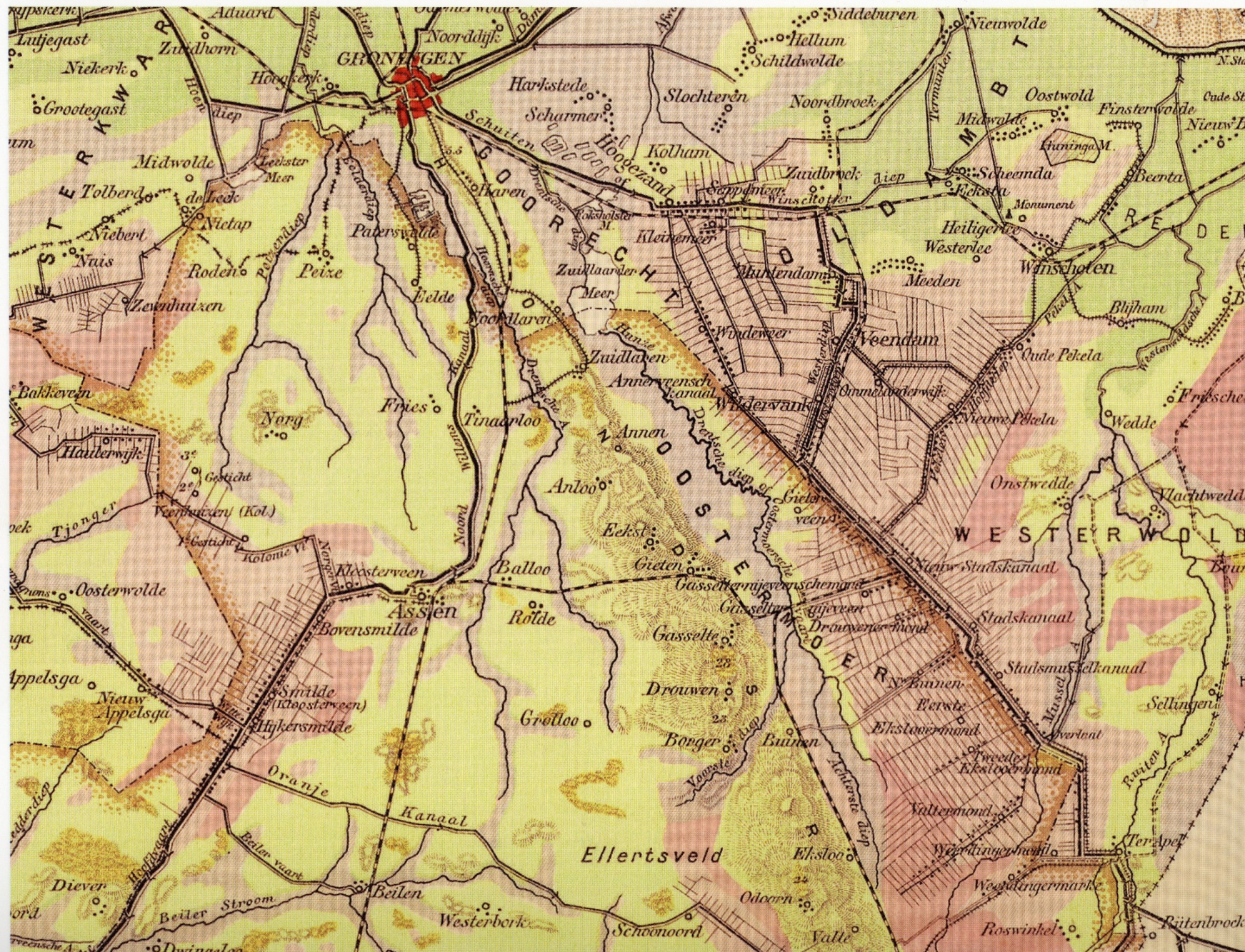
- Groninger trekschuit (snik) in 1877

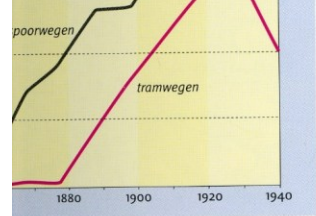

Reistijd 1817
In uren

A. Groningen en Drenthe: Water- en tramwegen

g prijs en reistijd

baar vervoer tussen
2 omliggende plaatsen

De eerste spoorlijn (1839)

Spoorlijn aangelegd tussen 1839 en 1856

Spoorlijn aangelegd tussen 1860 en 1876

Spoorlijn aangelegd tussen 1876 en 1914

Tramlijn aangelegd tussen 1900 en 1902

Tramlijn aangelegd tussen 1914 en 1916

0 10 20 30 40 50 km

C. Ontwikkeling verkeer

1 : 3 000 000

- De eerste spoorwegen, 1839-1856
- Nieuwe spoorwegen en verbindingen met het buitenland, 1860-1876
- Kanalen vóór 1800 gegraven
- Nieuw gegraven kanalen, 1800-1900

D

Ti

2

2

4

4

D. Verkorting reistijd vanuit Utrecht

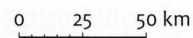
Gebied dat in 1850, 1870 en 1920 binnen een bepaalde reistijd in uren vanuit Utrecht bereikbaar is

1850

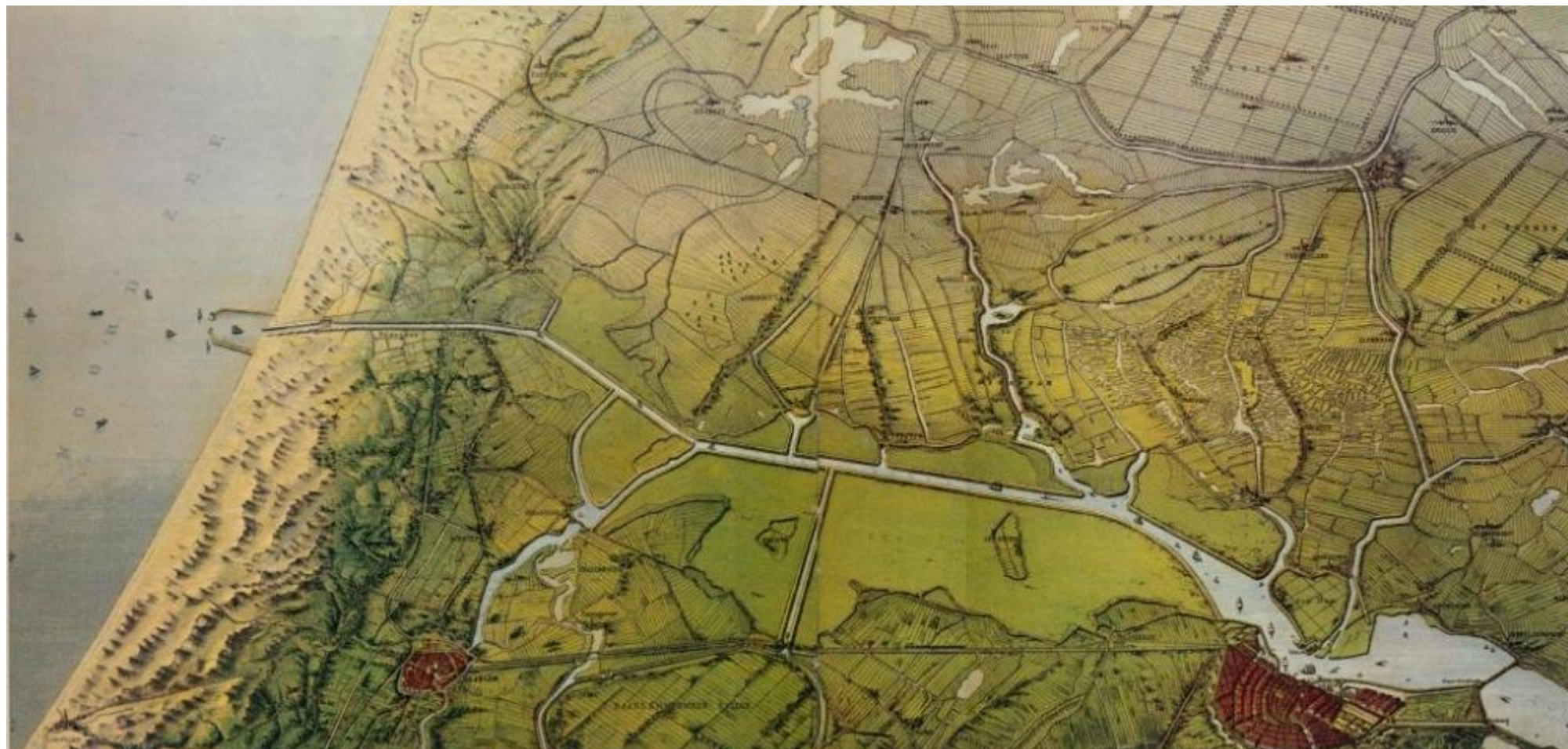
1870

1920

Bronnen: H. Knippenberg & B. de Pater, De eenwording van Nederland (A, B); Bosatlas van Nederland (C, D); F. Bruins, Goedkope en praktische atlas van Nederland (D)

1876: de opening van het Noordzeekanaal

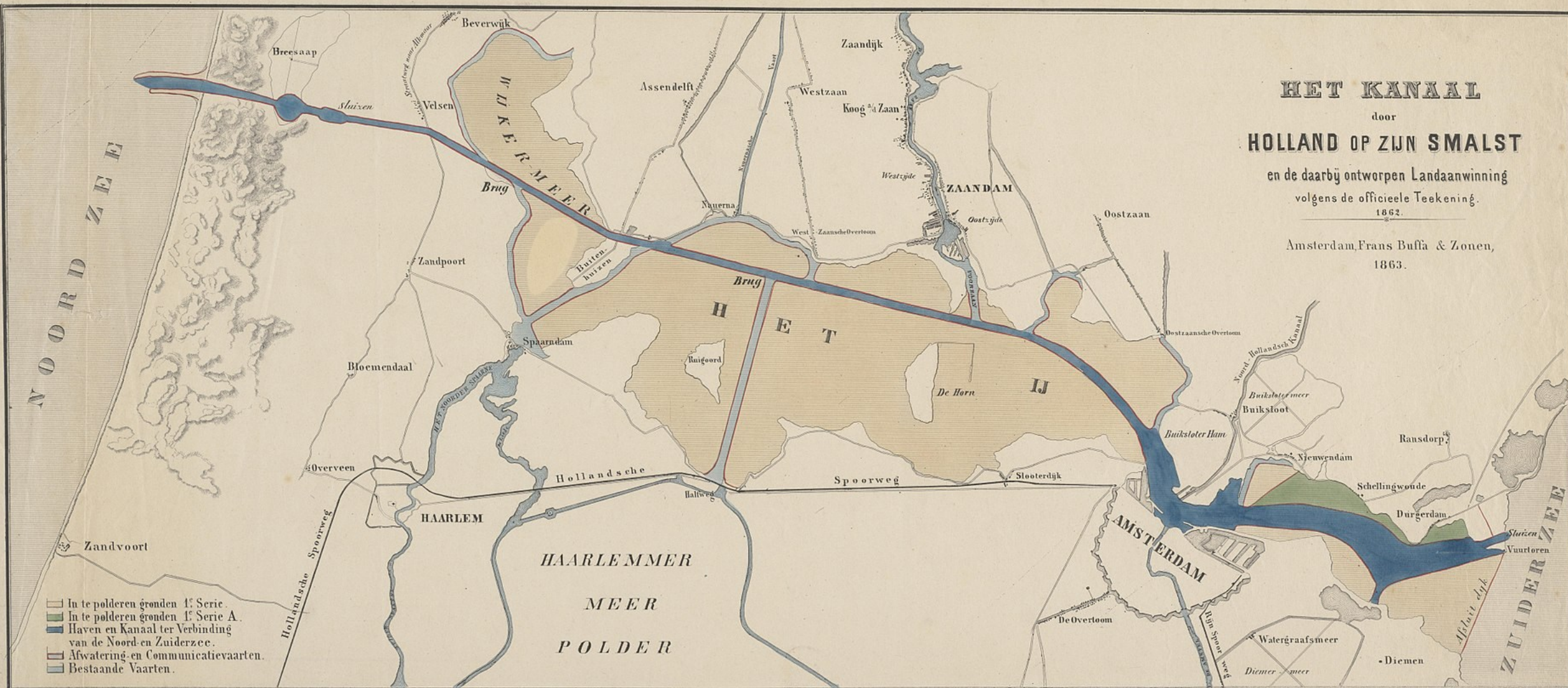

Bouw van het
Noordzeekanaal,
IJmuiden,
eerste sluis.
Bron: Collectie
Nationaal
Archief

en de daarbij ontworpen Landaanwinning
volgens de officieele Teekening.
1862.

Amsterdam, Frans Buffa & Zonen,
1863.

De Titankraan.

D. West-Europa: Telegraafkabels

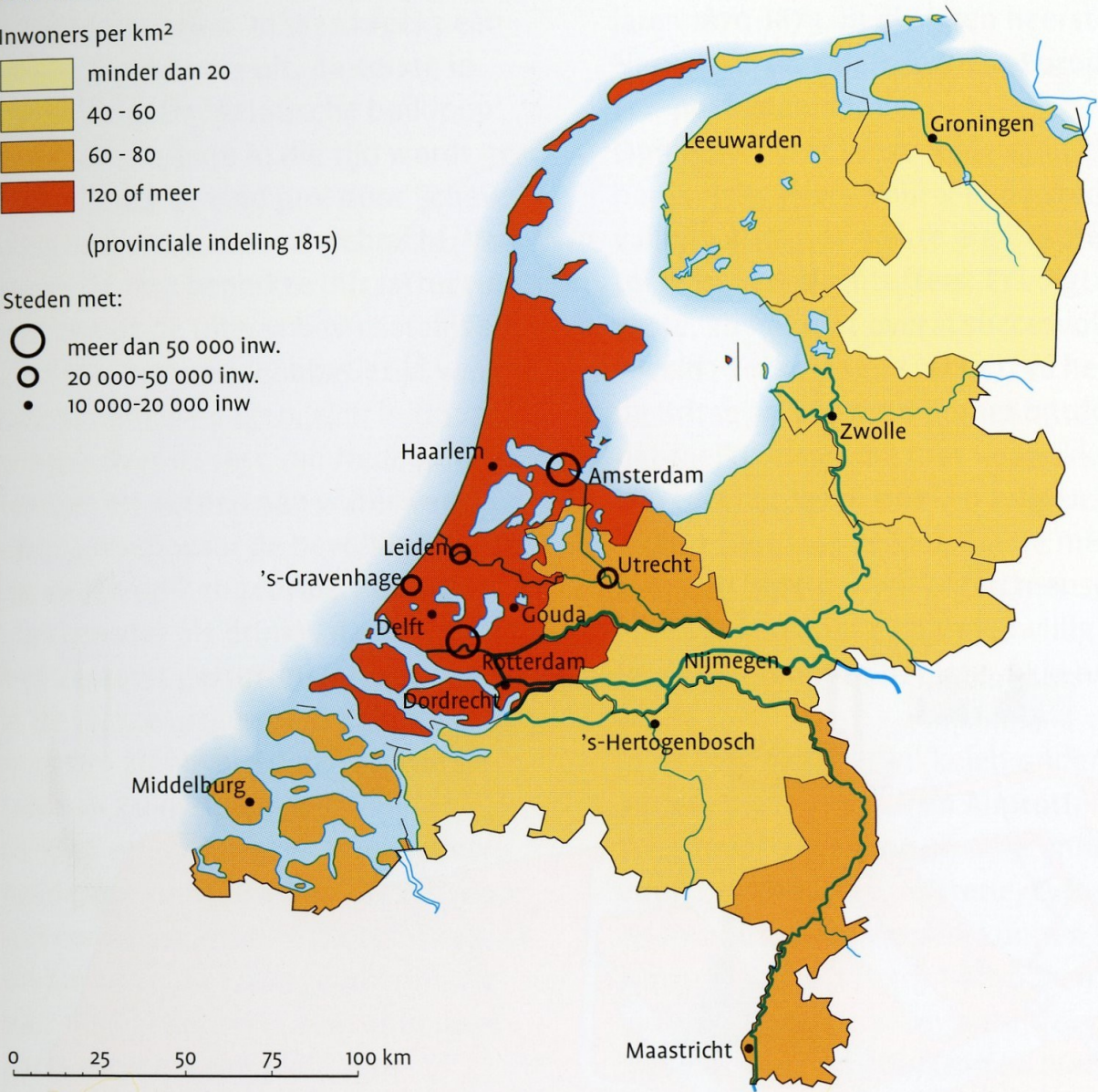
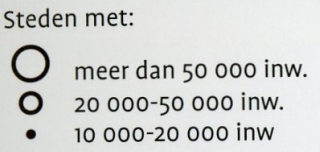
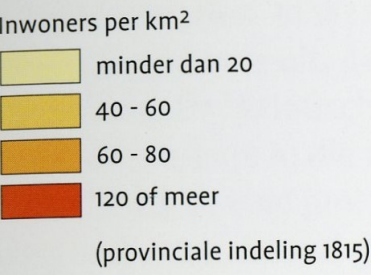

Groei bevolking

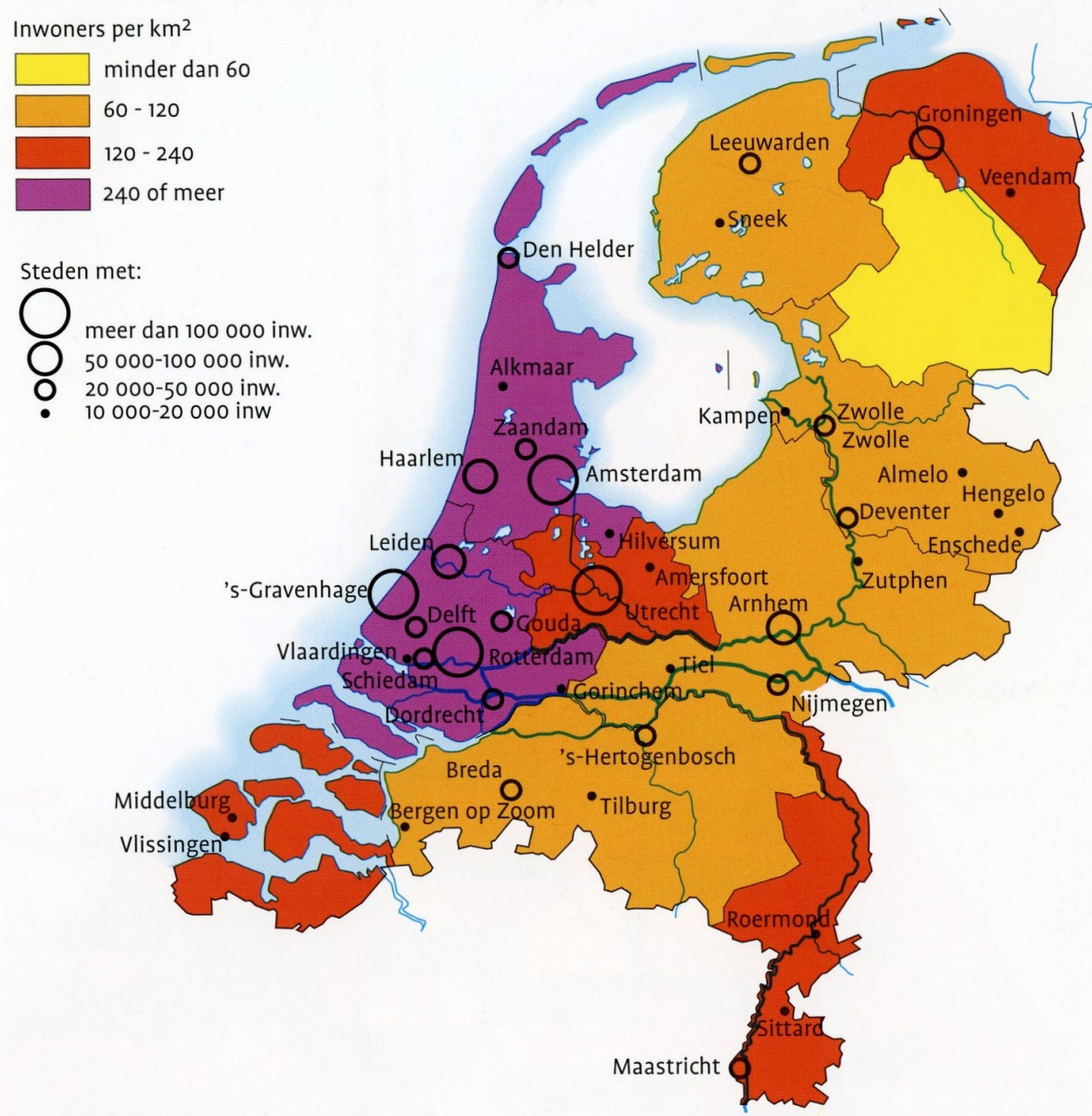
- Verstedelijking
- Industrialisatie
- Werk en lonen

H. Bevolking

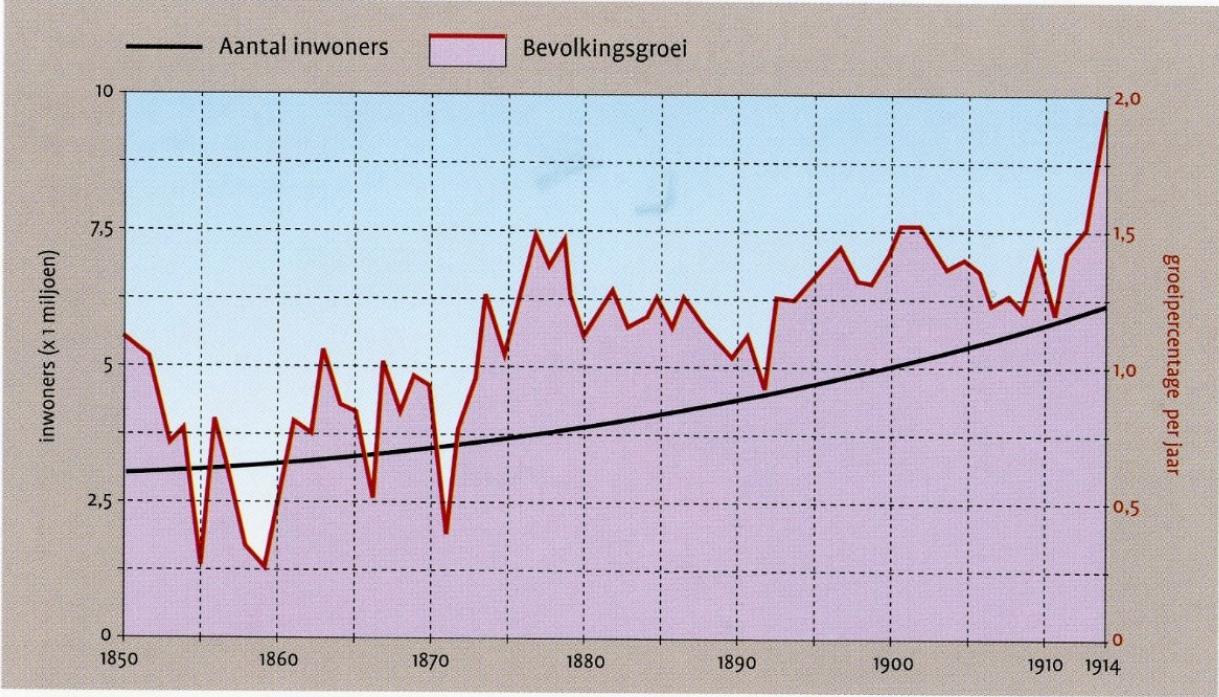
H1. 1800

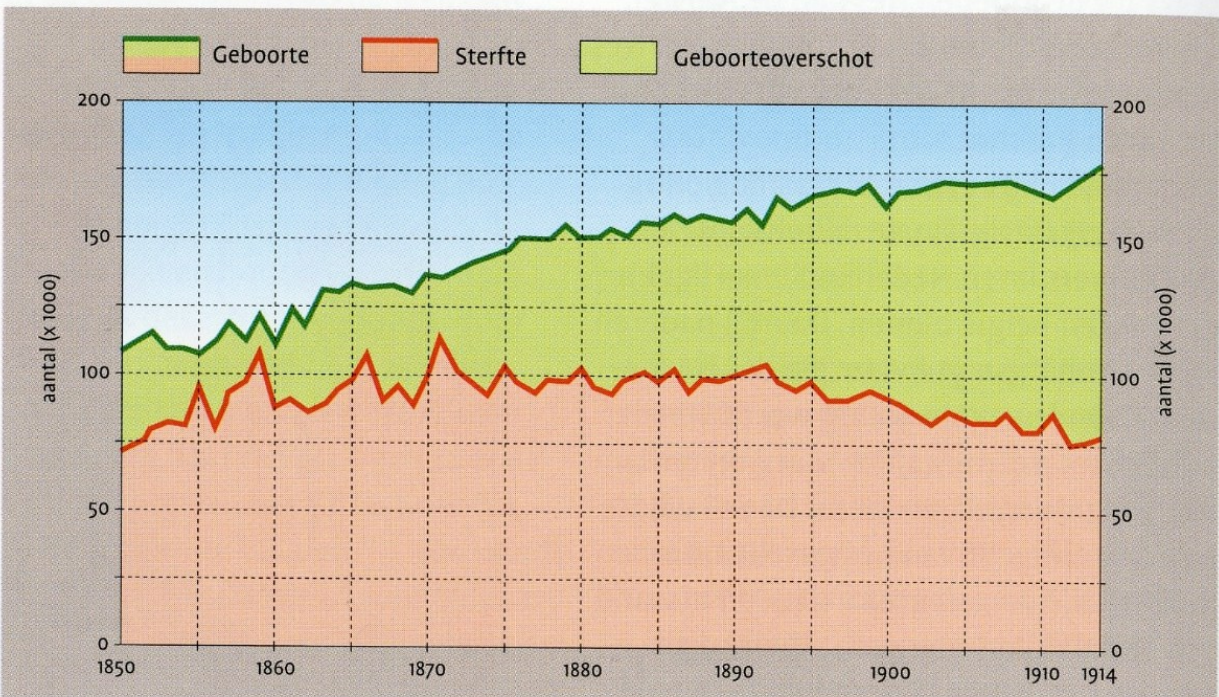
H2. 1900

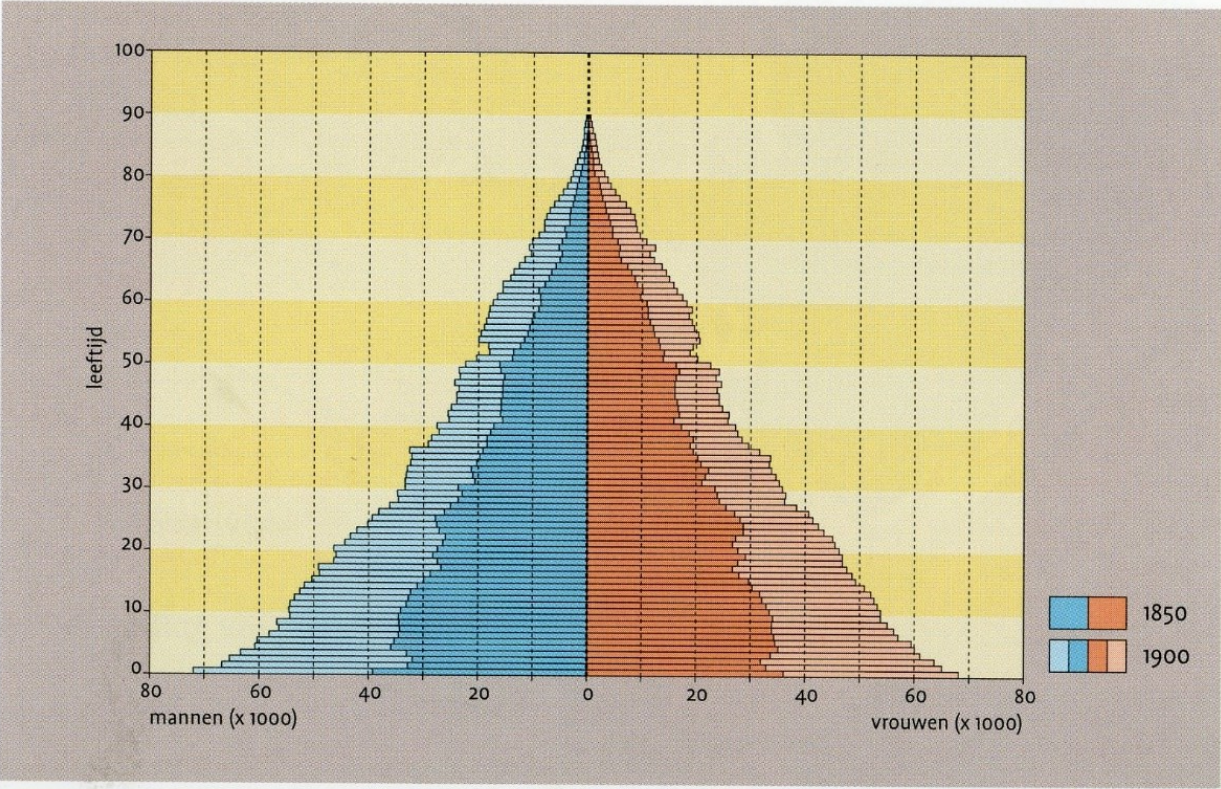
A. Bevolkingsgroei

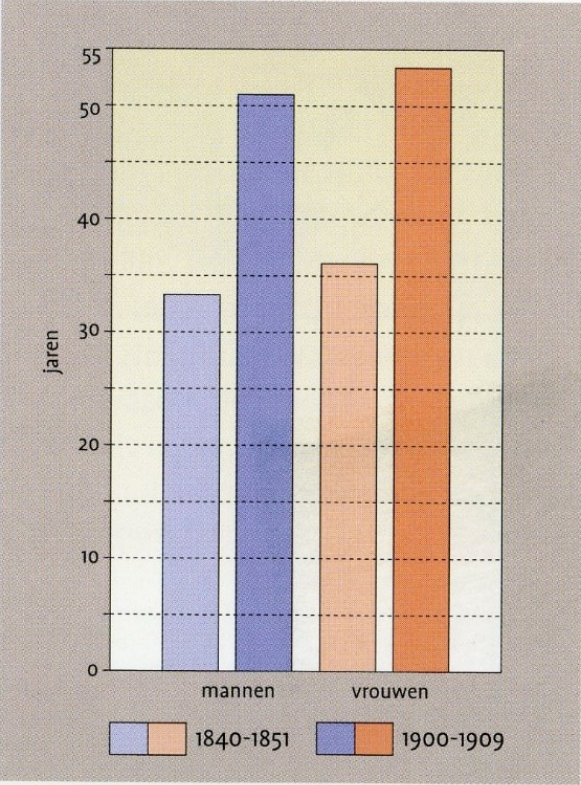
B. Geboorte en sterfte

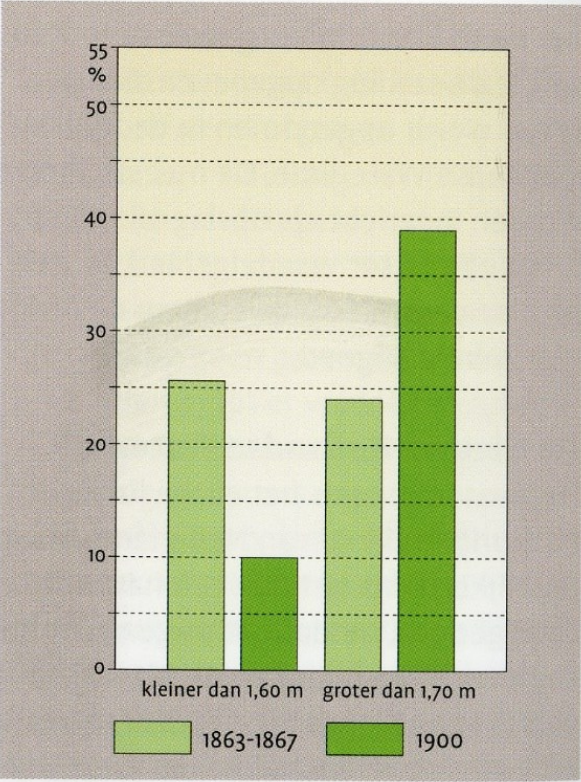
C. Leeftijdsopbouw 1850 en 1900

D. Gemiddelde leeftijd

E. Gemiddelde lengte

NEDERLAND

1849 ca. 2,9 miljoen inwoners

1900 ca. 5 miljoen

1910 bijna 6 miljoen

Amsterdam

1850 ca. 220.00 inwoners

1900 ca 510 000 inwoners

Rotterdam

1850 ca. 80.000 inwoners

1900 ca. 320.000 inwoners

(ca. 1910 20.000 immigranten
per jaar, vooral uit Zeeland)

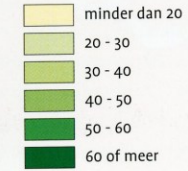
Groningen

1850 ca. 30.000 inwoners

1900 ca. 70.000 inwoners

I. Mannen woonachtig buiten de gemeente van geboorte

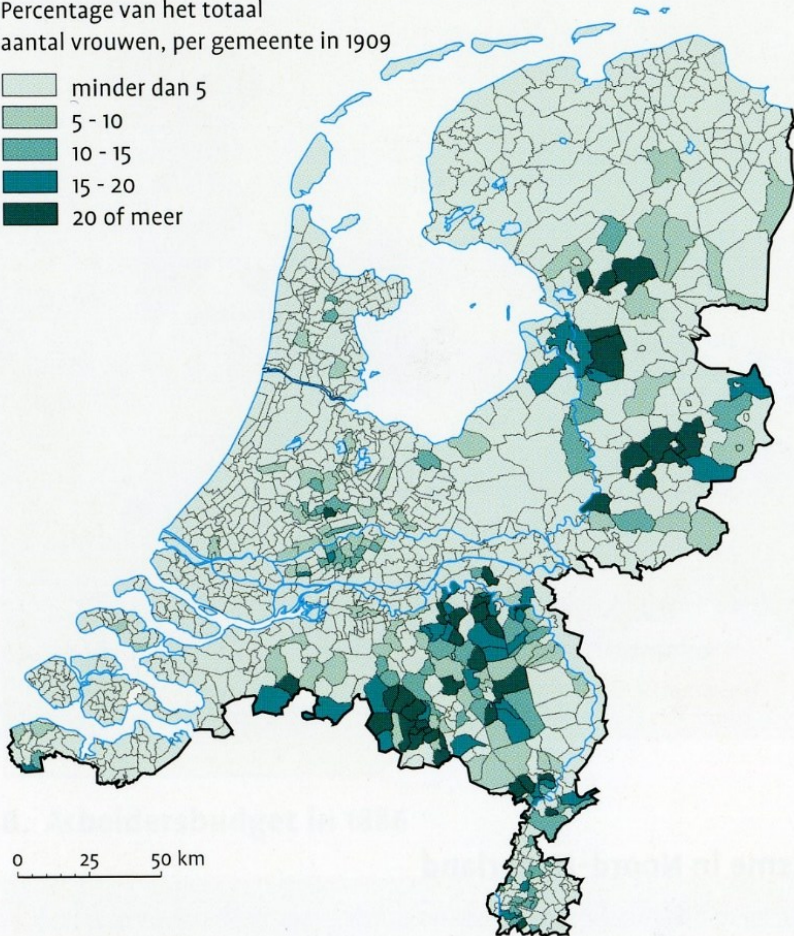
Percentage van de mannelijke bevolking dat
buiten de woongemeente geboren is in 1849

A. Vrouwenarbeid naar type werk

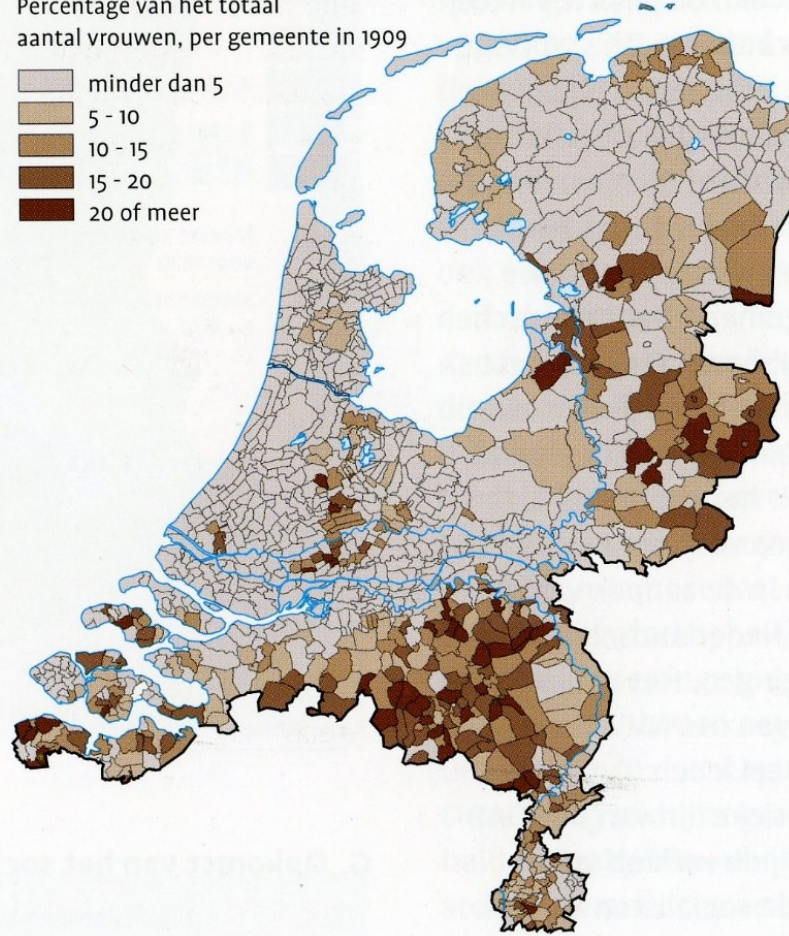
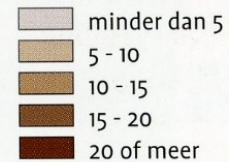
A1. Landarbeidsters

Percentage van het totaal
aantal vrouwen, per gemeente in 1909

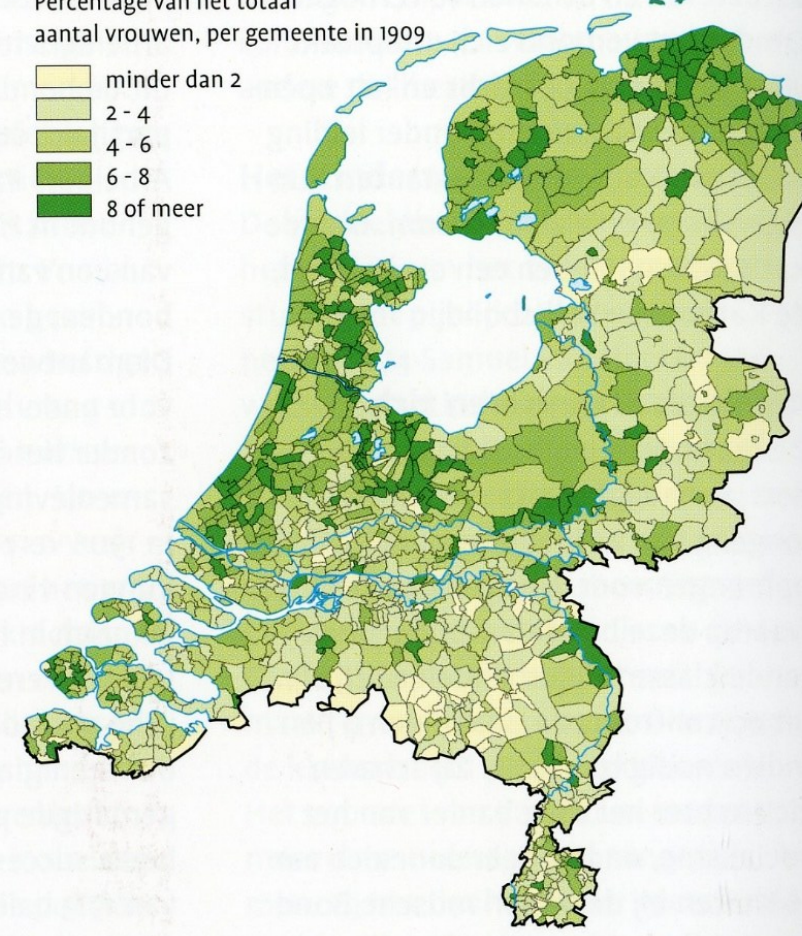
A2. Industriearbeidsters

Percentage van het totaal
aantal vrouwen, per gemeente in 1909

A3. Dienstboden

Percentage van het totaal
aantal vrouwen, per gemeente in 1909

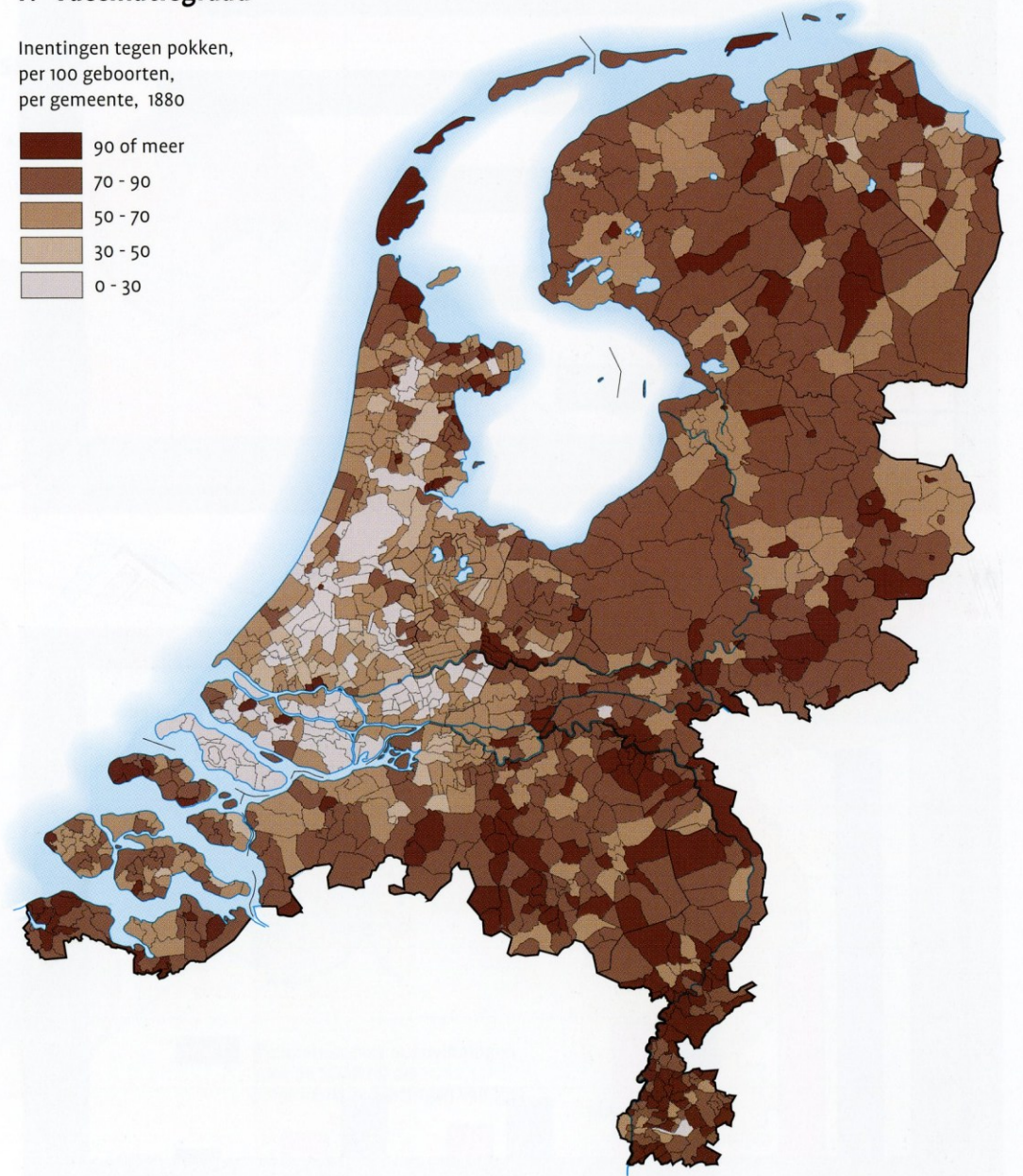
B. Vrouwenarbeid

C. Toelating vrouwen op de universiteit

Loon, Werk en Huisvesting

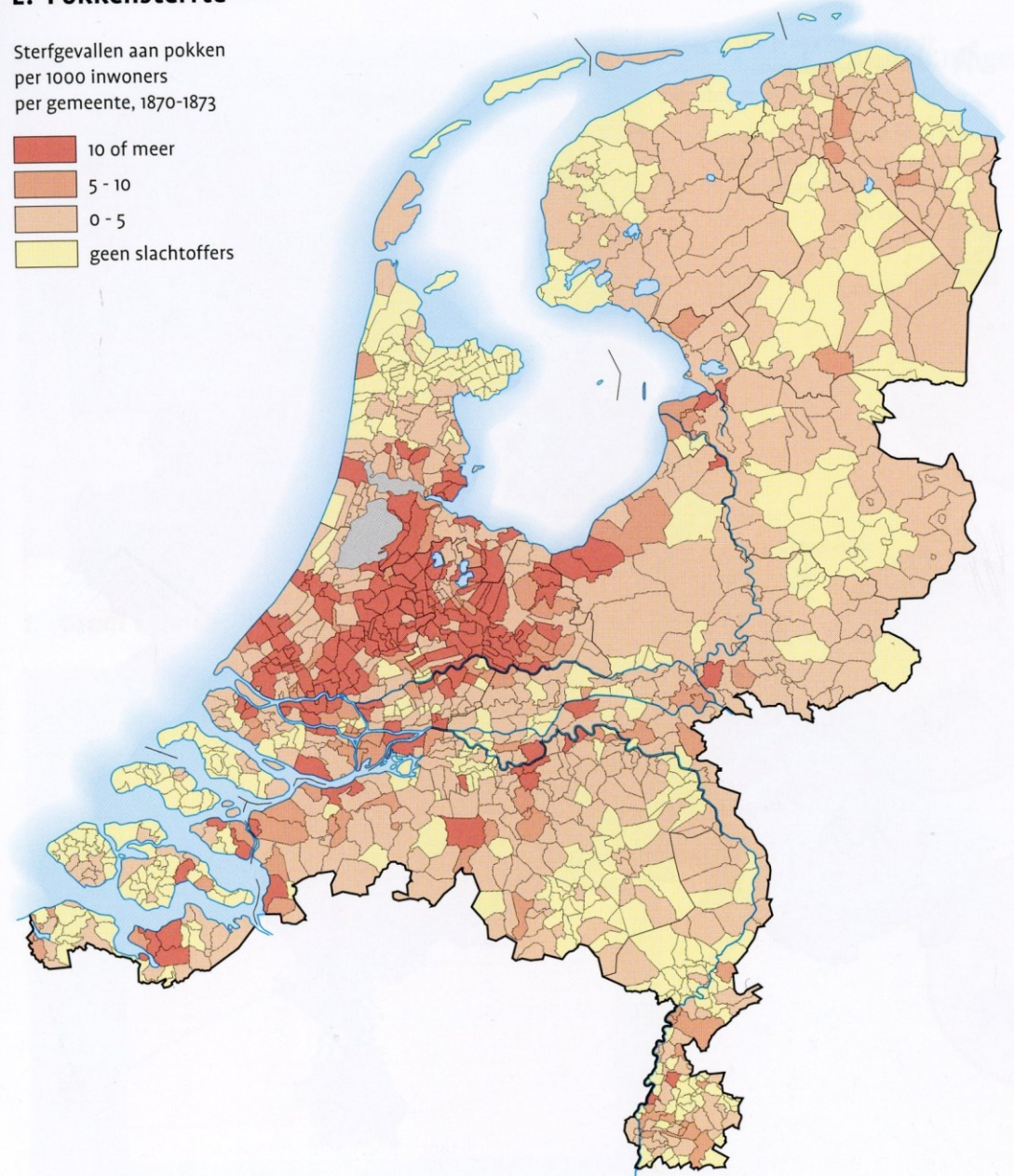
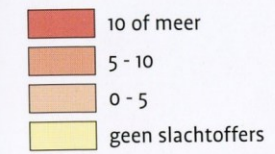
F. Vaccinatiegraad

Inentingen tegen pokken,
per 100 geboorten,
per gemeente, 1880

E. Pokkensterfte

Sterfgevallen aan pokken
per 1000 inwoners
per gemeente, 1870-1873

D. Cholera

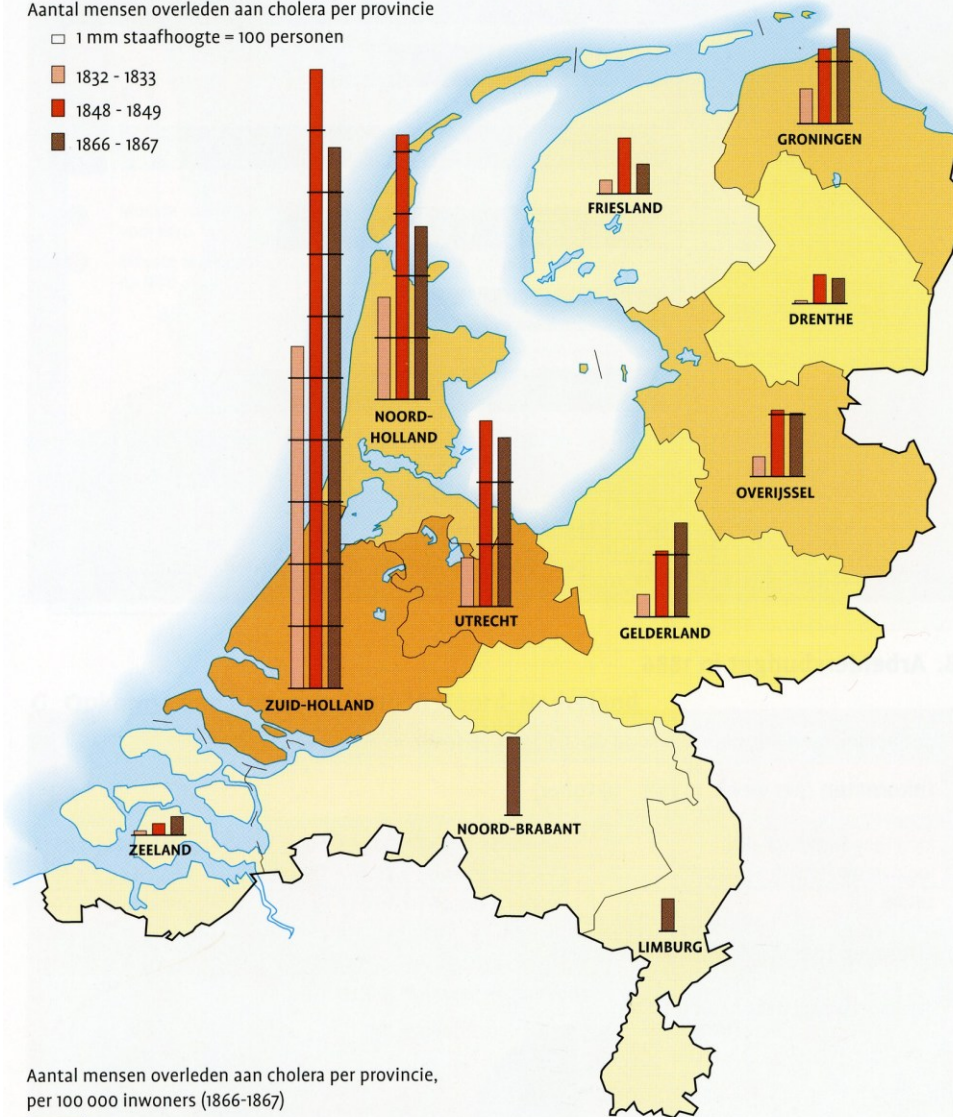
Aantal mensen overleden aan cholera per provincie

□ 1 mm staafhoogte = 100 personen

1832 - 1833

1848 - 1849

1866 - 1867

Aantal mensen overleden aan cholera per provincie, per 100 000 inwoners (1866-1867)

minder dan 150

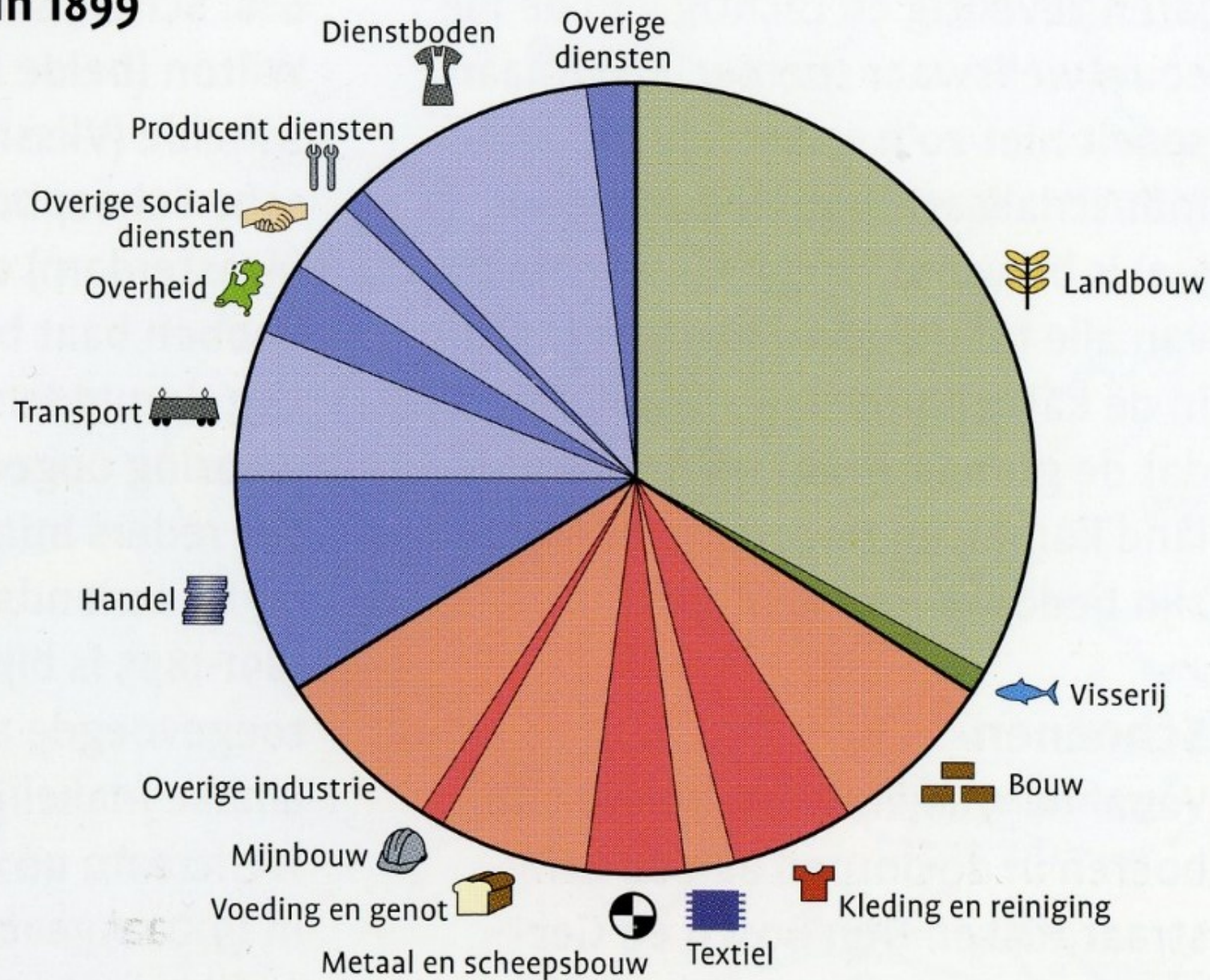
150 - 200

200 - 500

500 of meer

0 20 40 60 km

E. Beroepsbevolking in 1899

- 1874 Kinderwet van Samuel van Houten
- Kinderen beneden 12 mogen nog wel op het land en thuis werken

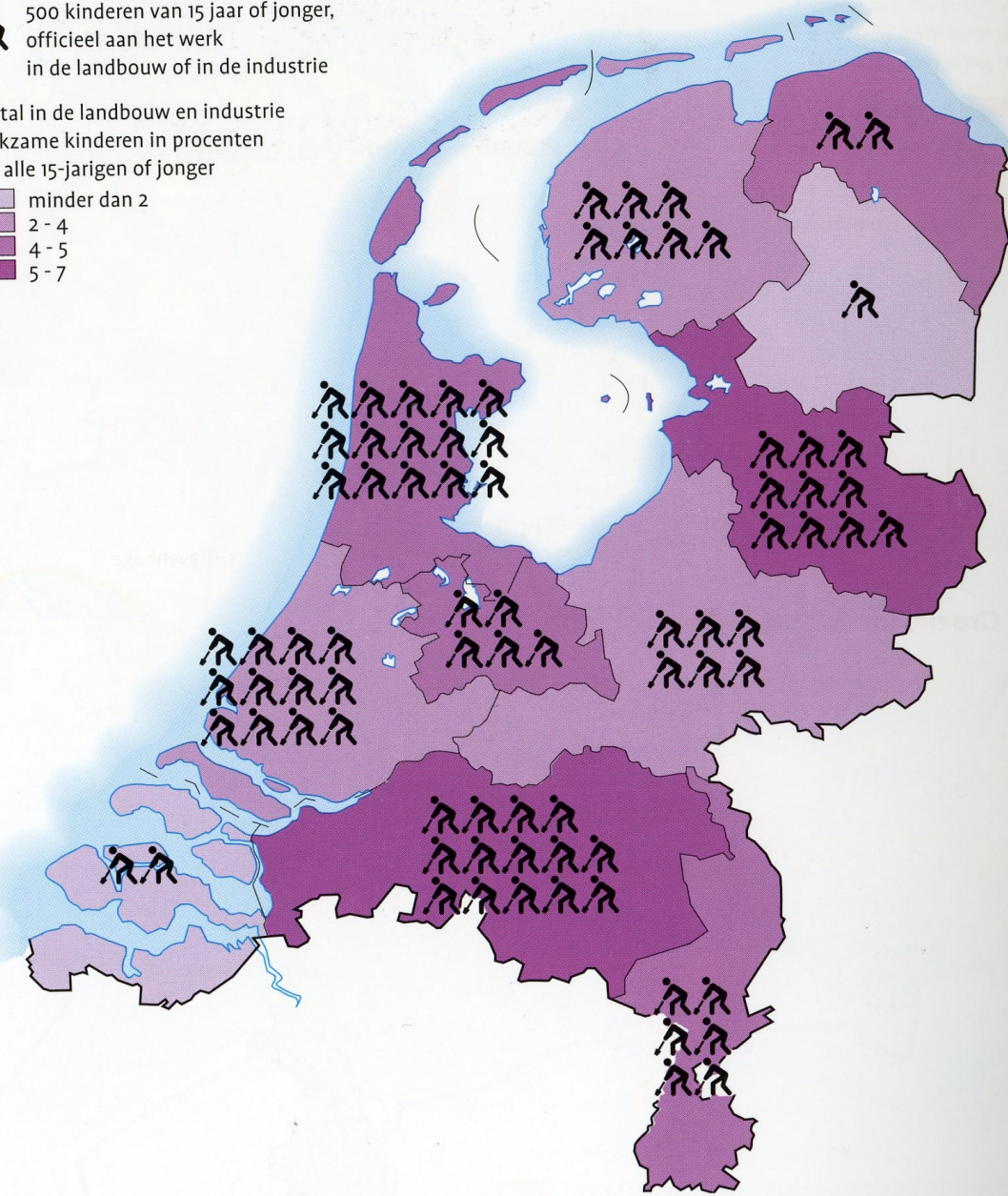

E. Kinderarbeid in 1859

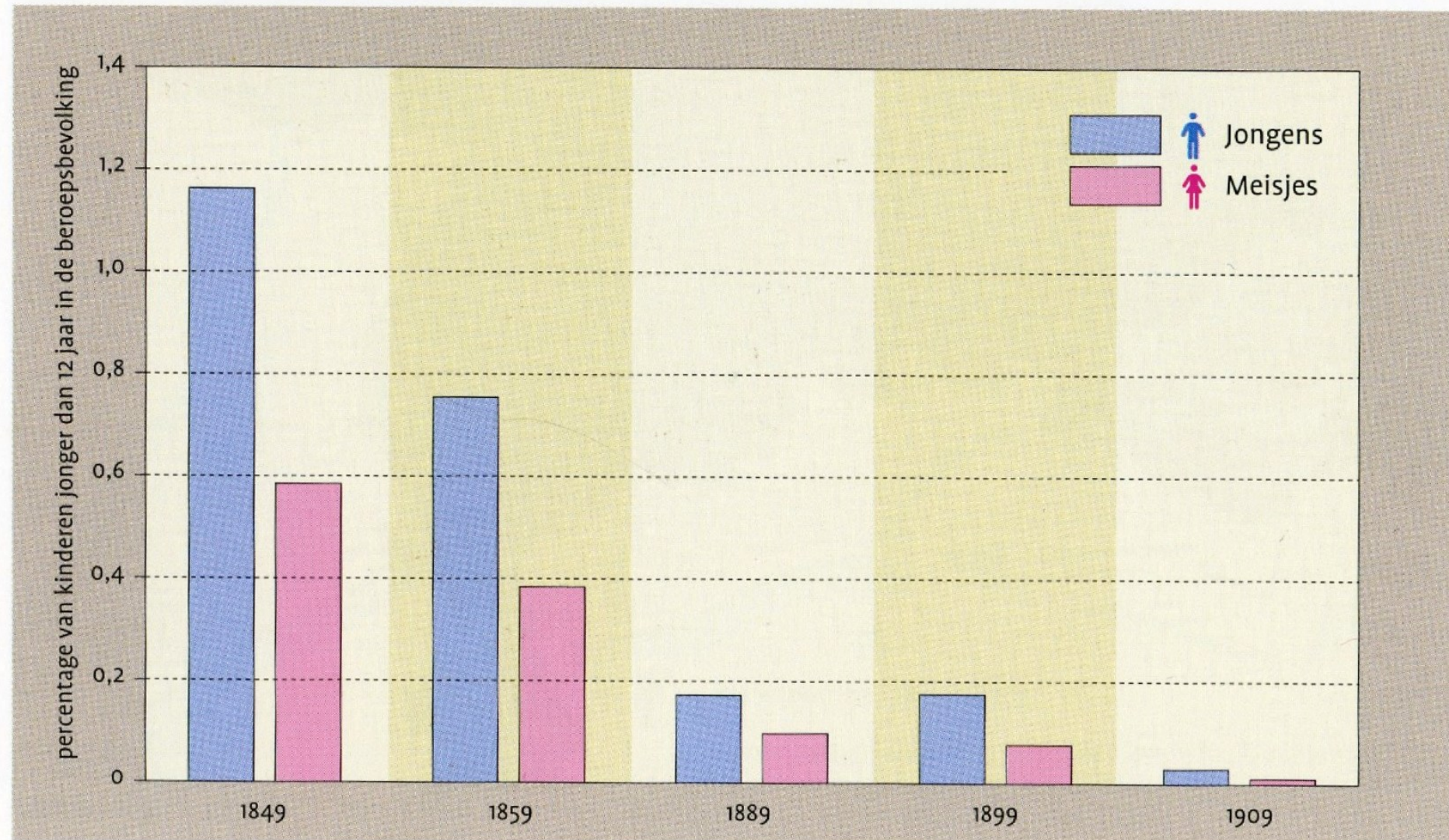
 500 kinderen van 15 jaar of jonger, officieel aan het werk in de landbouw of in de industrie

Aantal in de landbouw en industrie werkzame kinderen in procenten van alle 15-jarigen of jonger

 minder dan 2
 2 - 4
 4 - 5
 5 - 7

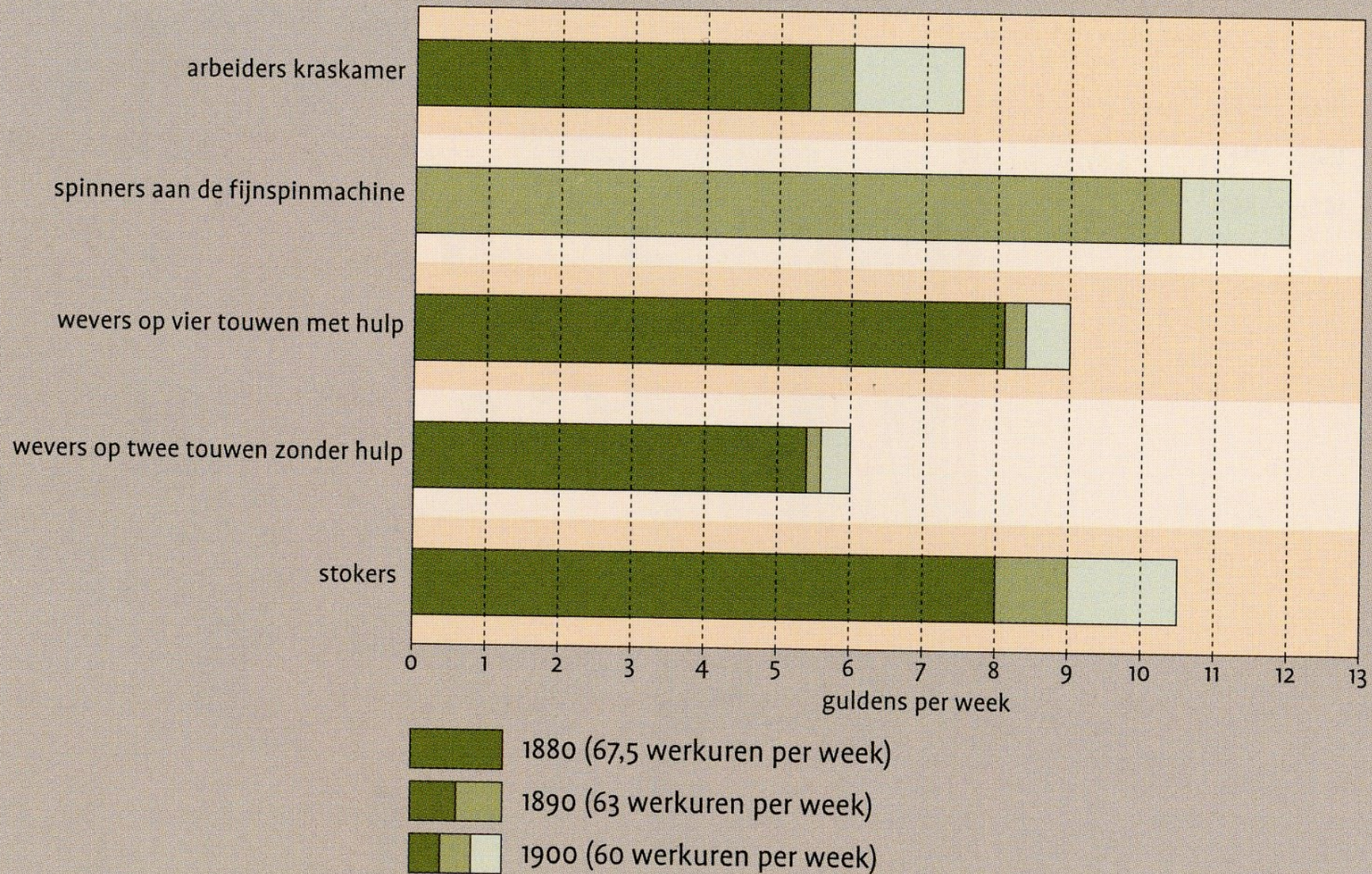

D. Ontwikkeling kinderarbeid

Bronnen: D. de Boer, *Nederland rond 1900* (A); J. Giele, *Arbeidersleven in Nederland 1850-1914* (B); J. van der Lans & H. Vuijstijl, *Nederland 1850-1914* (C); J.G.S.J. van Maarseveen & P.K. Doorn, *Nederland een eeuw geteld* (D); Bosatlas van de Geschiedeniscanon (E)

A. Weeklonen in de Twentse textielindustrie (1880-1900)

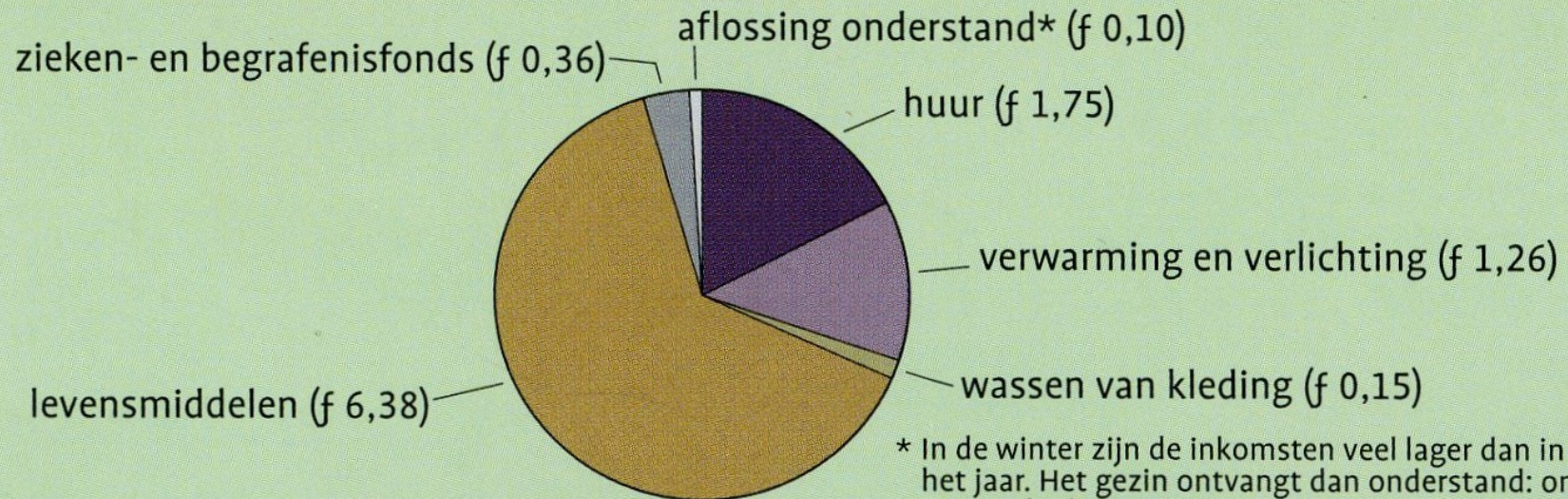
B. Arbeidersbudget in 1886

gezinssamenstelling: man, vrouw en vier dochters variërend in leeftijd van 2 tot 13 jaar

Inkomsten (per week, maart - oktober)

loon man (sigarenmaker)	varieert tussen f 5,00 en f 7,00	gemiddeld f 6,00
loon vrouw (schoonmaakster)	varieert tussen f 2,40 en f 3,00	gemiddeld f 2,70
totaal	varieert tussen f 7,40 en f 10,00	gemiddeld f 8,70

Uitgaven (per week, maart - oktober)

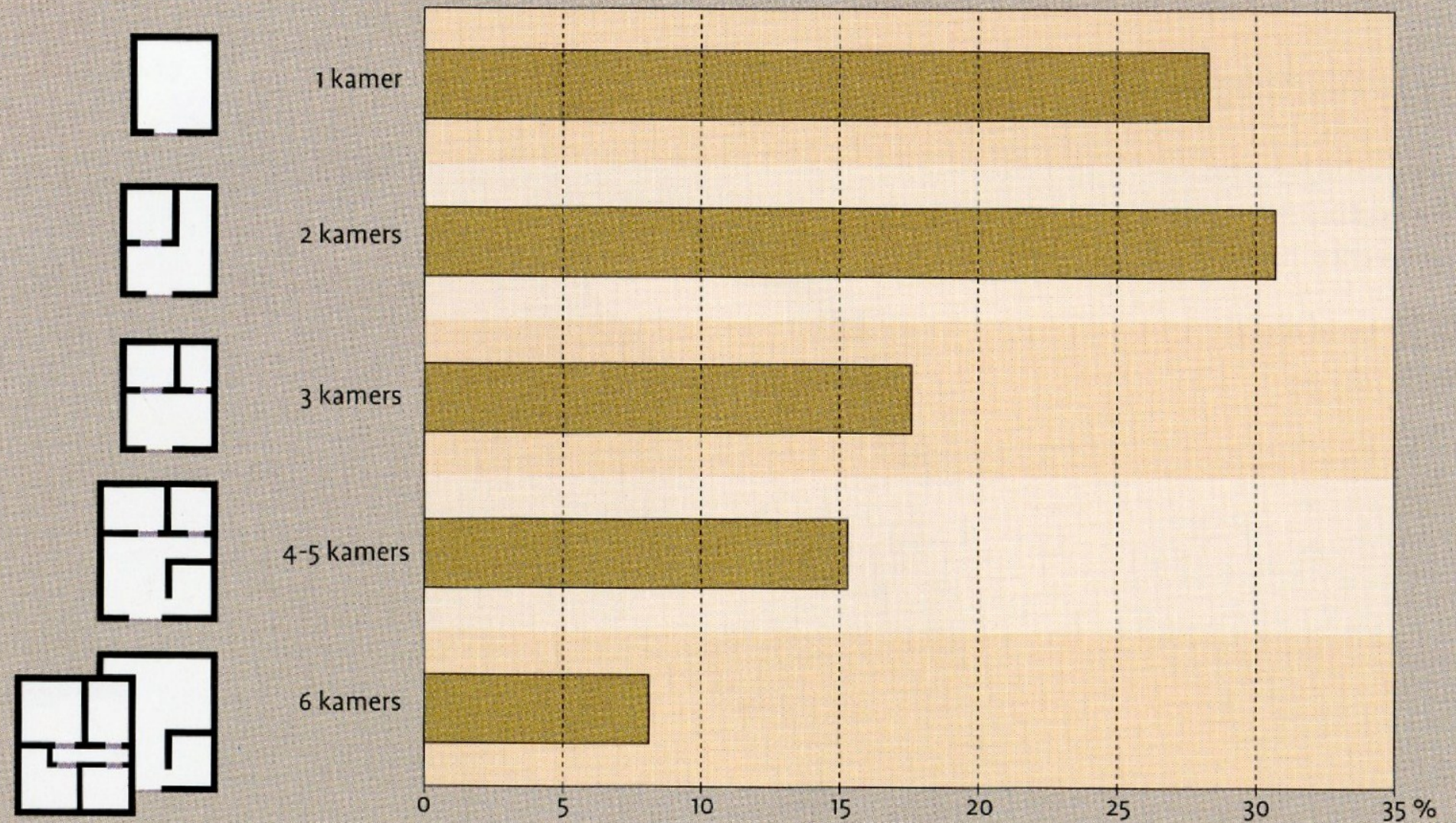

* In de winter zijn de inkomsten veel lager dan in de rest van het jaar. Het gezin ontvangt dan onderstand: ondersteuning tot een bedrag van f 2,50.

totaal

f 10,00

C. Aantal kamers per woonruimte in 1899

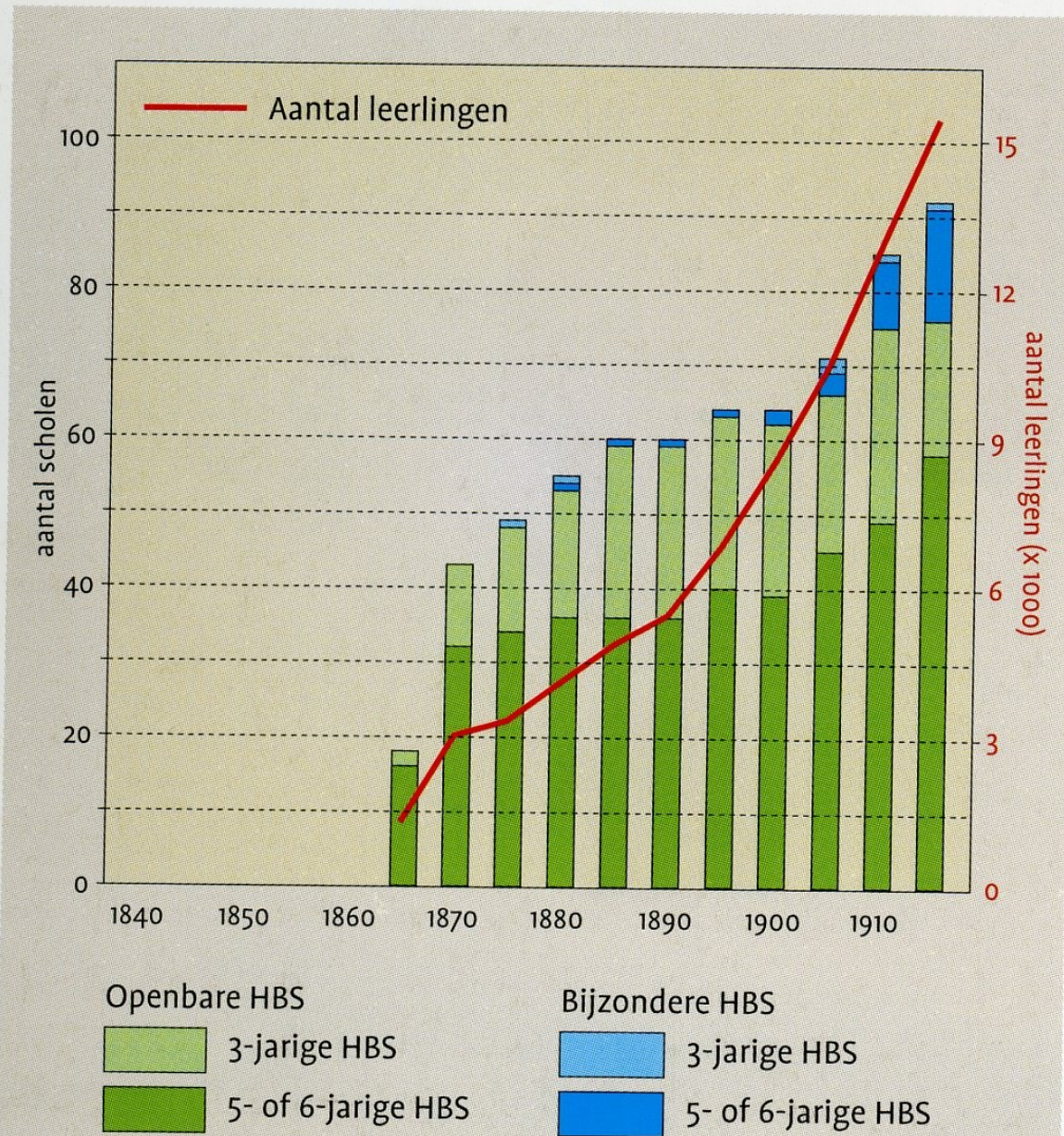

In totaal waren er 1091000 woningen. Gemiddeld woonden er 4,52 personen in een woning, en 1,65 personen in een kamer.

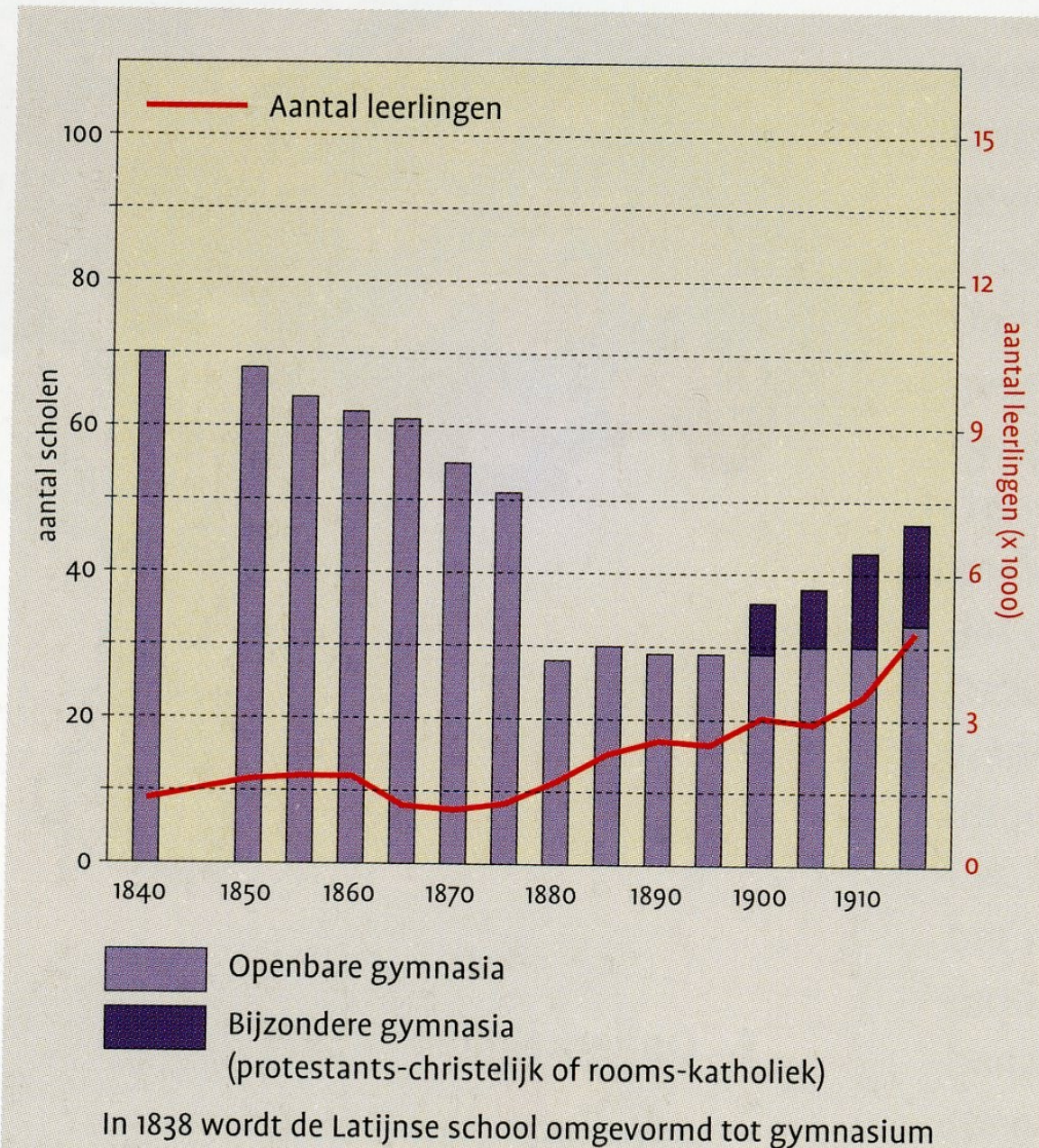
Onderwijs

- 1863 Nieuwe Schooltype: de HBS

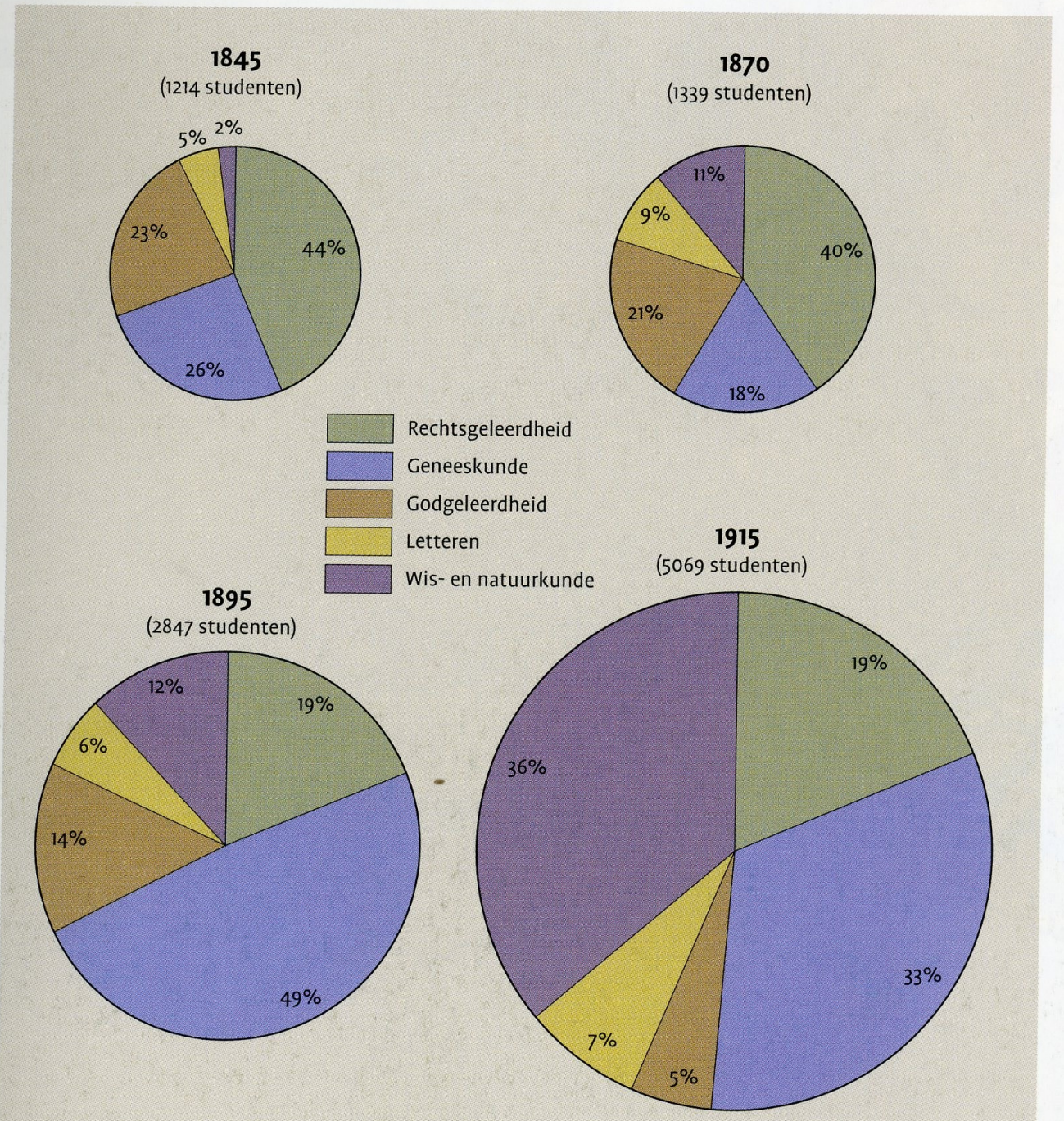
C. Hogere burgerschool (HBS)

D. Gymnasia

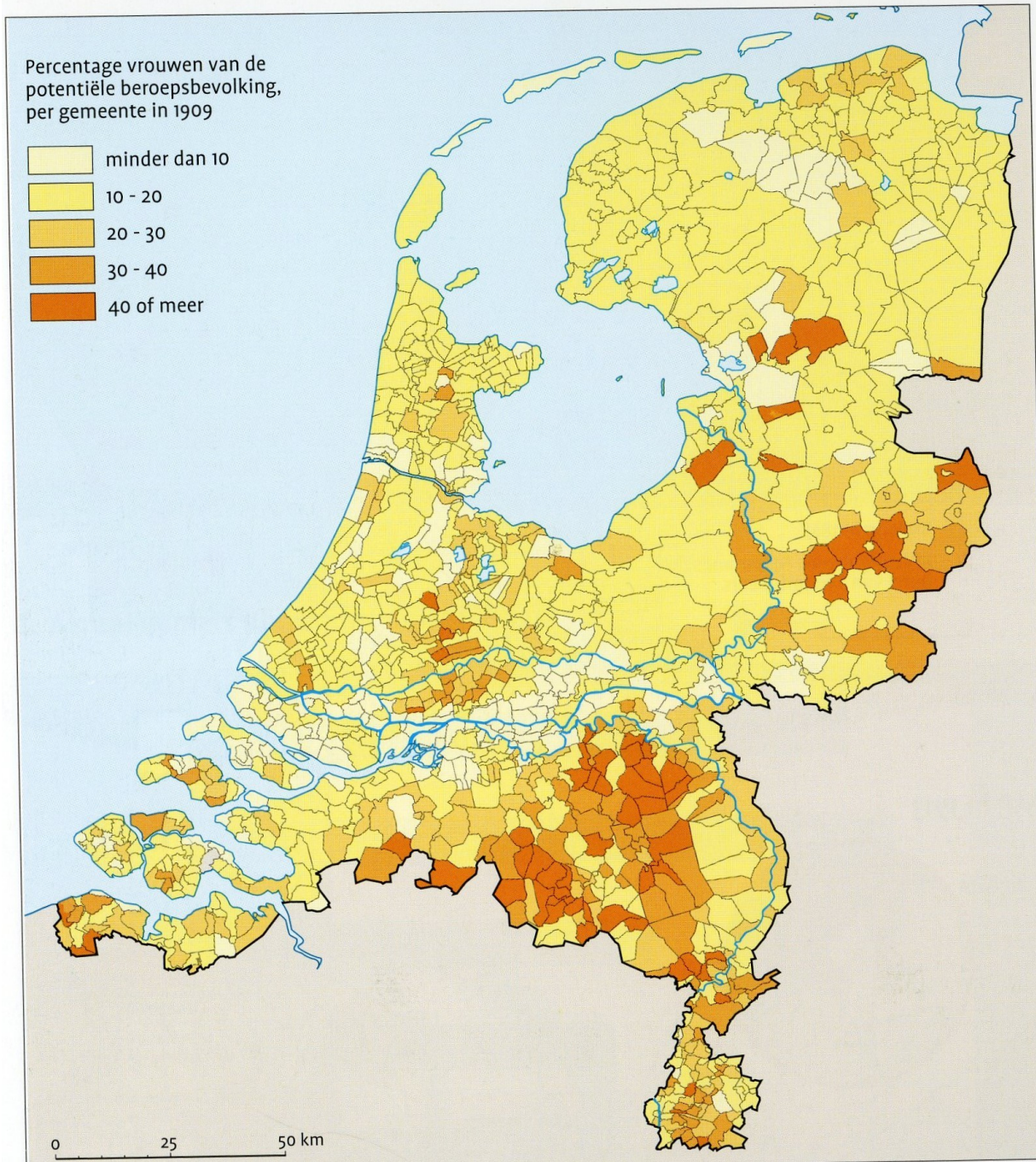

E. Studenten hoger onderwijs naar studierichting

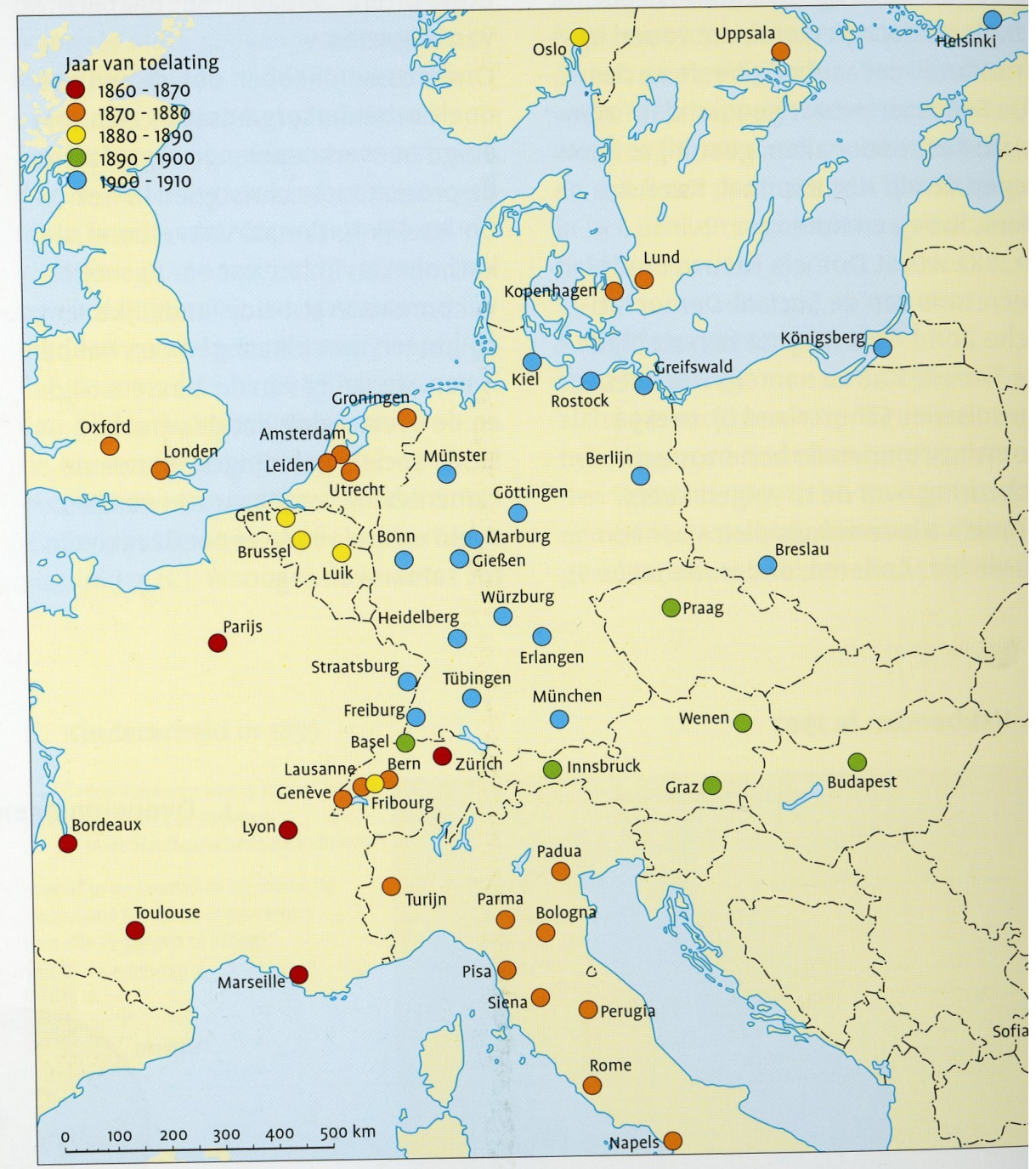

- Vrouwenemancipatie

B. Vrouwenarbeid

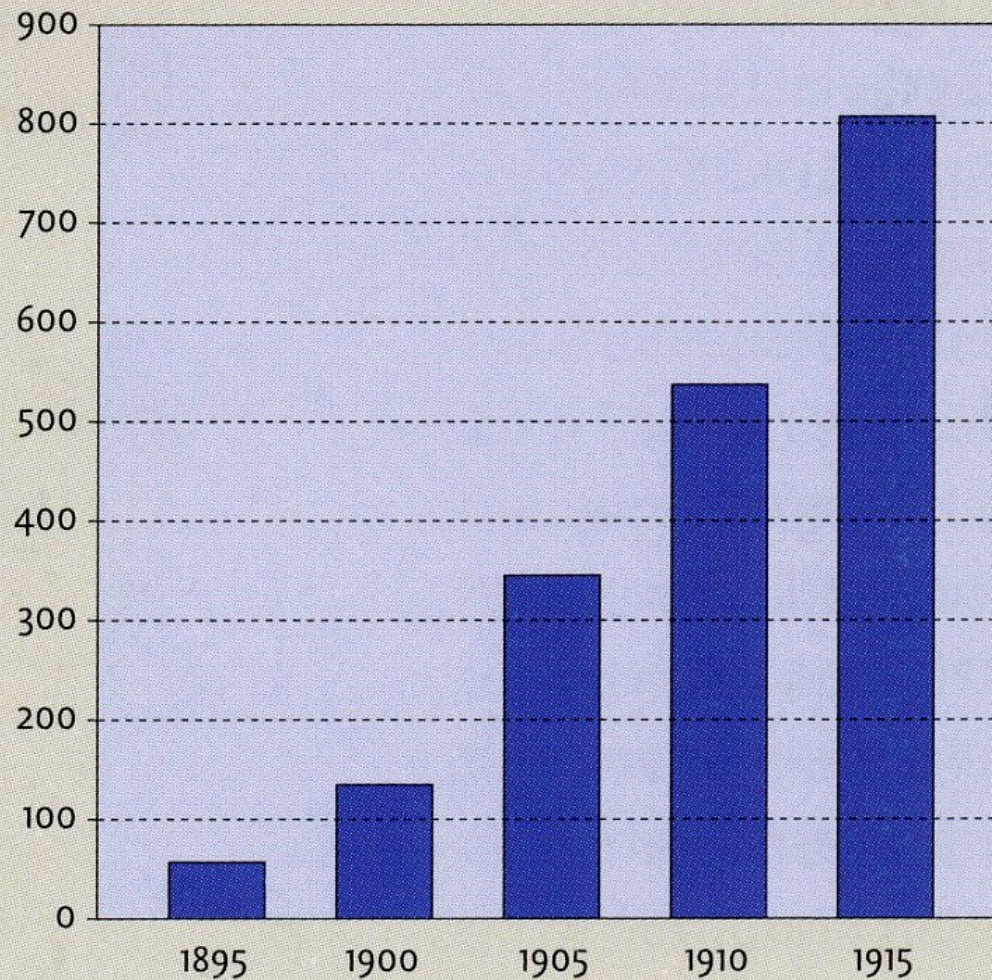

C. Toelating vrouwen op de universiteit

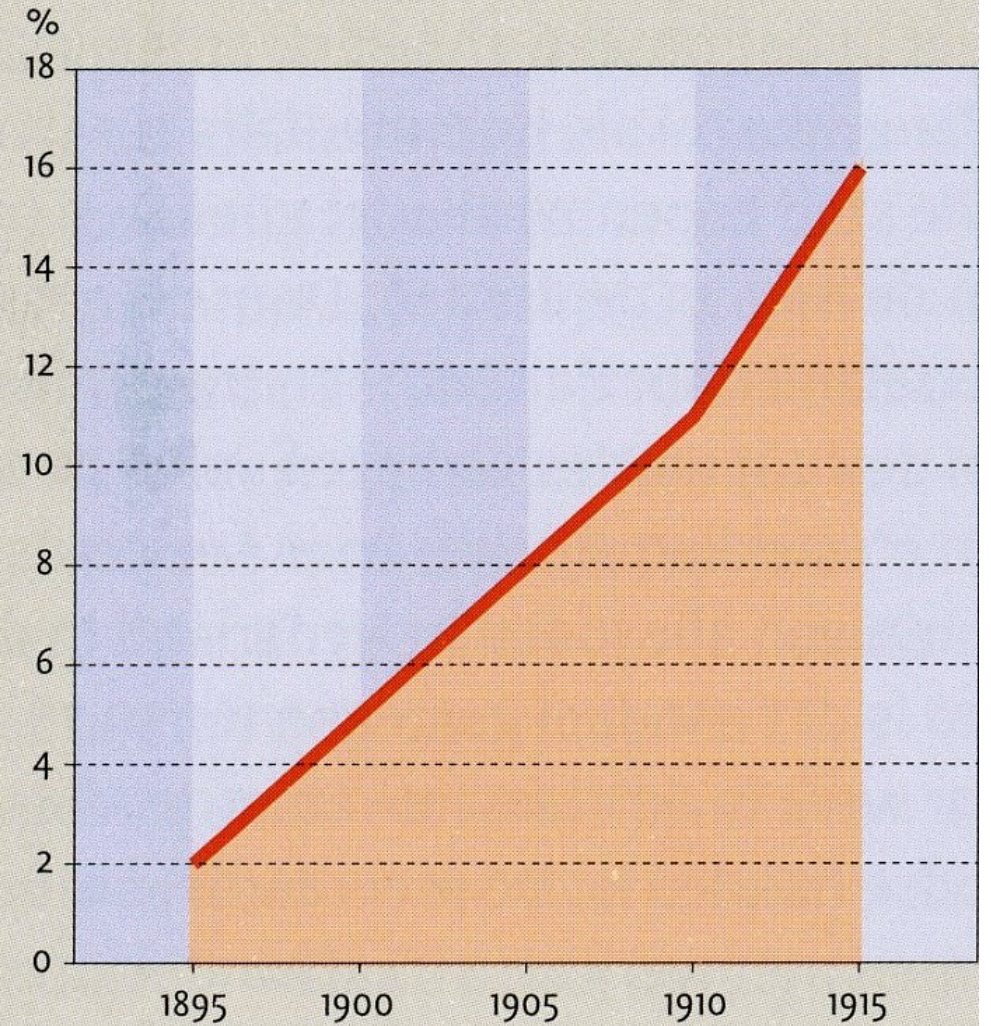

F. Vrouwelijke studenten in het hoger onderwijs

F1. Aantal vrouwelijke studenten

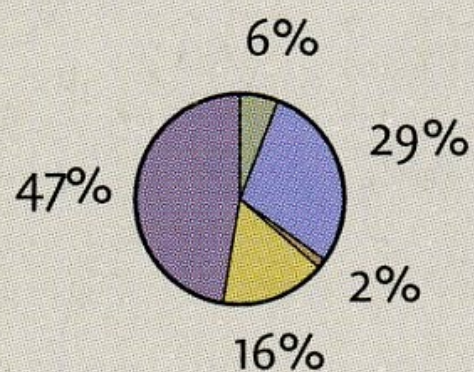

F2. Aandeel vrouwen in het totaal aantal studenten

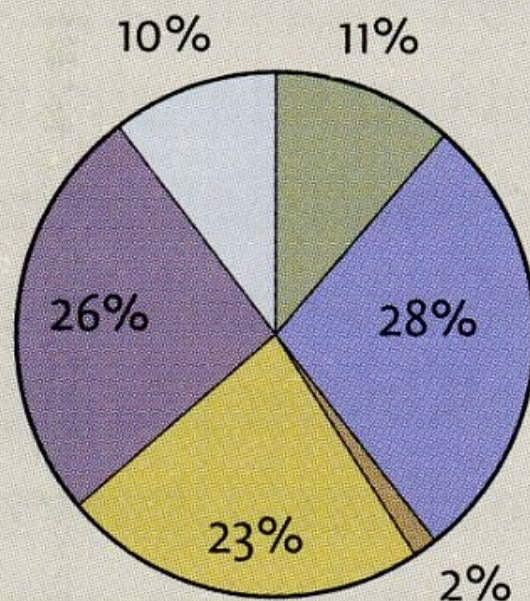

F3. Studierichtingen van vrouwelijke studenten

1900
(88 studenten)

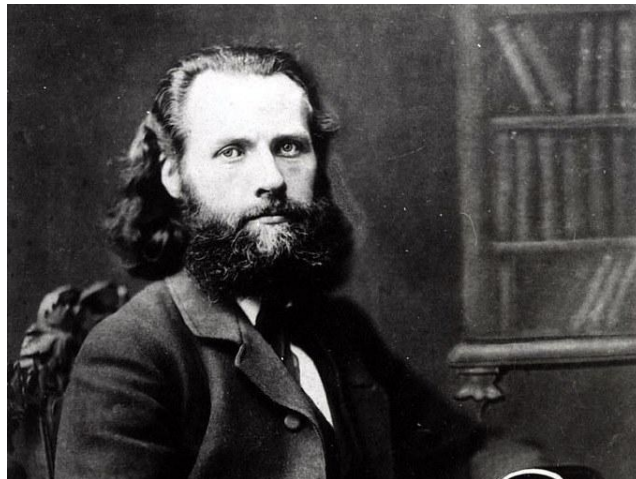

1915
(405 studenten)

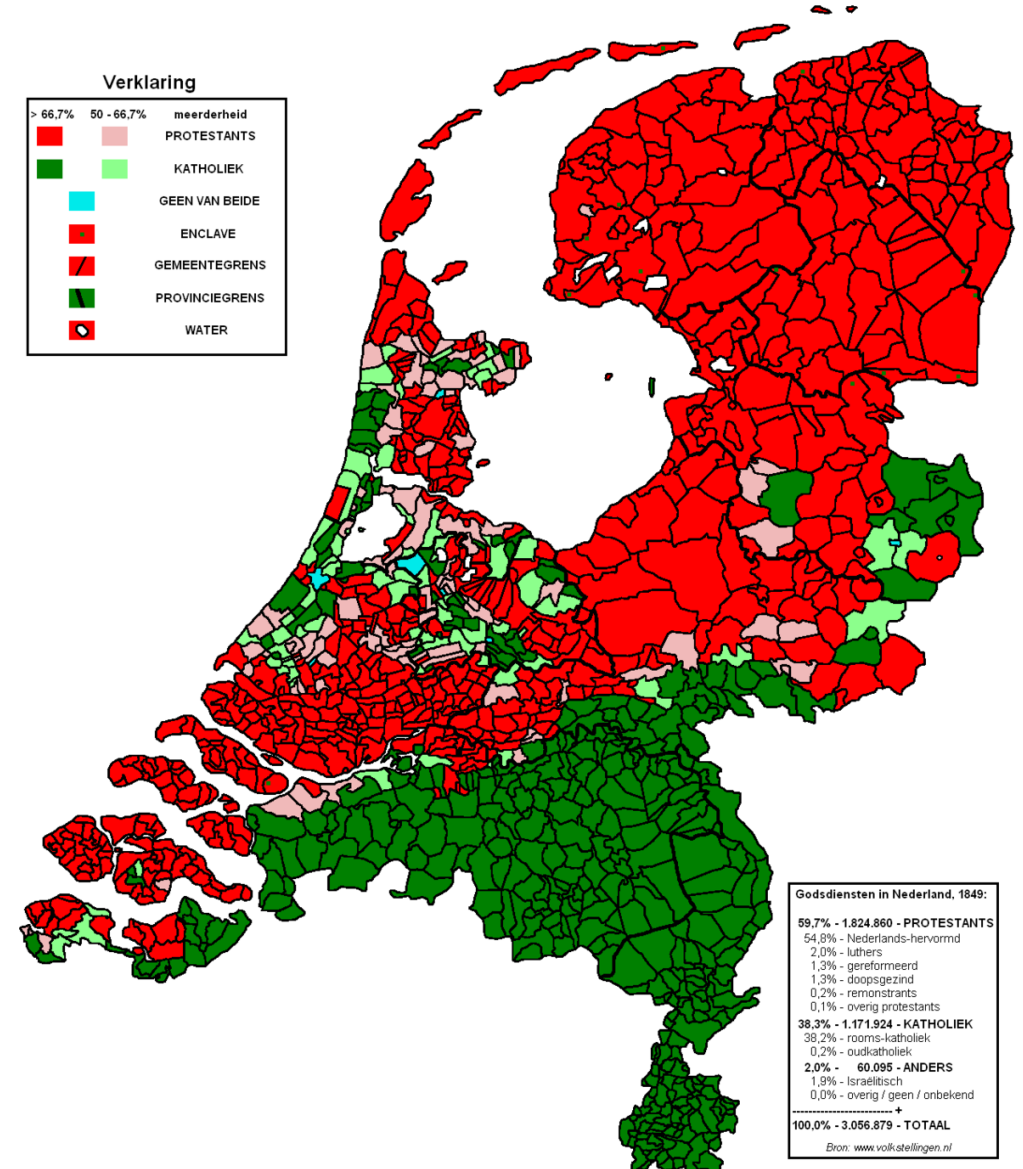

En verder

- 1848 Grondwet van Thorbecke
- Emancipatie van de Katholieken....
- Ontstaan arbeidersbeweging en socialisme
- Verzuiling

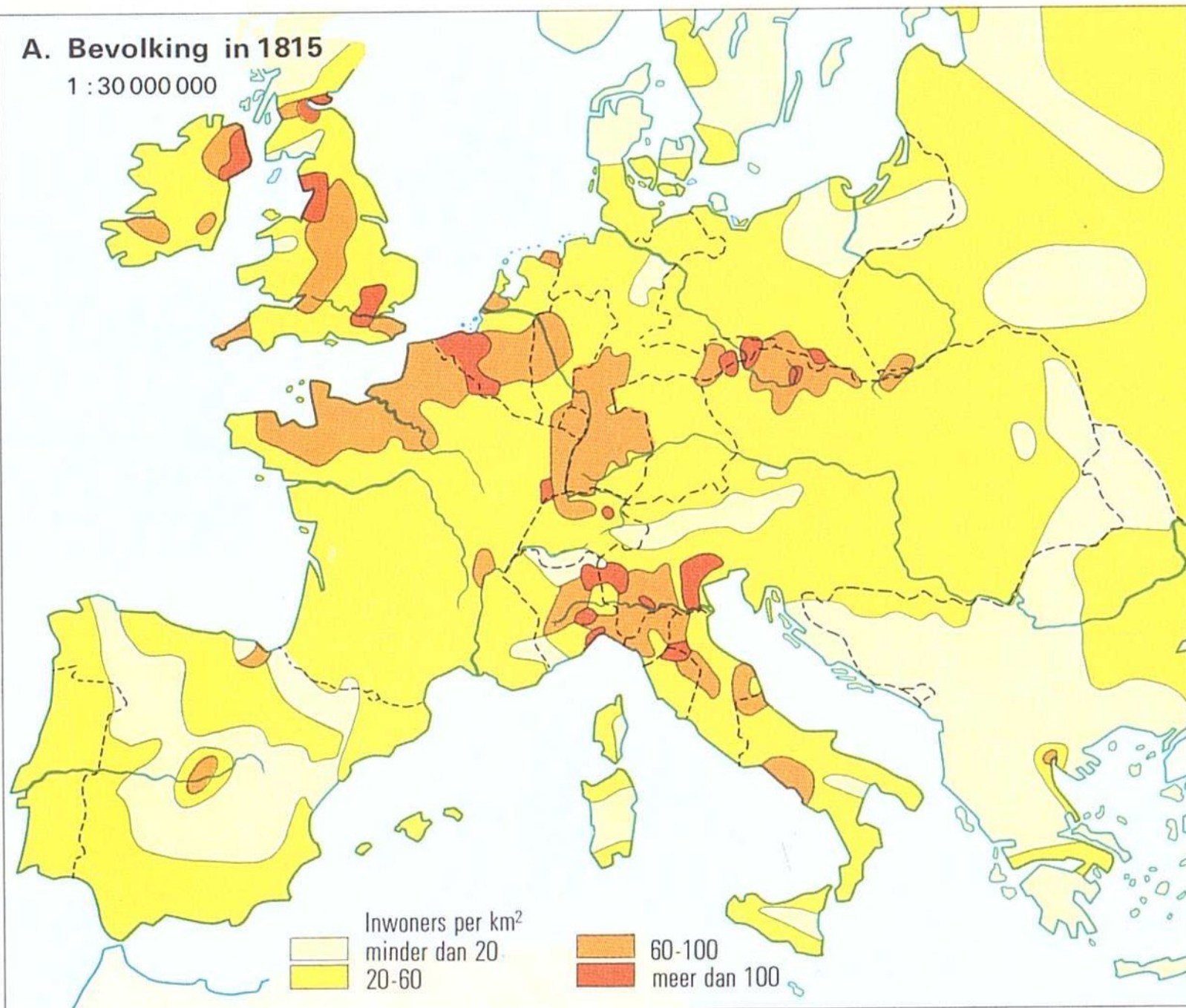

Godsdienstverhoudingen in Nederland per gemeente, volkstelling 1849

A. Bevolking in 1815

1 : 30 000 000

Literaire reus uit het midden van de 19^e eeuw

- Multatuli; Eduard Douwes Dekker
 - Amsterdam, 2 maart 1820
 - Ingelheim am Rhein, 19 februari 1887
 - Nederlandse auteur en bestuursbeambte
-
- 1860 Max Havelaar, of De koffijveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij

Beweging van de Tachtigers

- Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.....

Beweging van de Tachtigers

- Vernieuwende beweging binnen de Nederlandse kunst (vooral de literatuur)
- Hoogtepunt ca. 1880 - 1894
- Hoewel het vooral een *literaire beweging* betrof, waren er ook *kunstschilders en componisten* die zich met de beweging associeerden, zoals Alphons Diepenbrock.

Kunstenaarsportretten. V.l.n.r.: de Tachtigers Willem Witsen, Willem Kloos, Hein Boeken en Maurits van der Valk. Foto Joseph Jessurun de Mesquita, 1888.

Beweging van de Tachtigers

- Reactie op de gezapigheid van de burger (dominee) cultuur
- Realistische met een moraliserende inslag
- Naturalisme (o.a. Flaubert) werd afgewezen

Kunstenaarsportretten. V.l.n.r.: de Tachtigers Willem Witsen, Willem Kloos, Hein Boeken en Maurits van der Valk. Foto Joseph Jessurun de Mesquita, 1888.

- De Gids was een conservatief bolwerk geworden die weinig plaats bood voor nieuwe geluiden

Tekening van Martinus Nijhoff.

Stensdrek van J. Krauss te Hage.

Gids: Welkom, lieve kleine zus,
 Welkom in het leven;
 Baker, mag ik niet een kus
 Aan mijn zusje geven?

Nieuwe Gids: aux âmes bien nées
 La valeur n'attend pas le nombre des années.

Tachtigers

- Geboren tussen 1855 en 1865
- Vaak afkomstig uit Amsterdam
- Scholing: vaak de HBS
- Studeerden vaak klassieke letteren maar vonden de studiegenwetenschap zielloos : *Belehrung ohne Belebung*

Tachtigers. Van links naar rechts Willem Versluys, Hein Boeken, Annette Versluys-Poelman, Charles van Deventer, Mieb Pijnappel en Willem Kloos. Foto Willem Witsen.

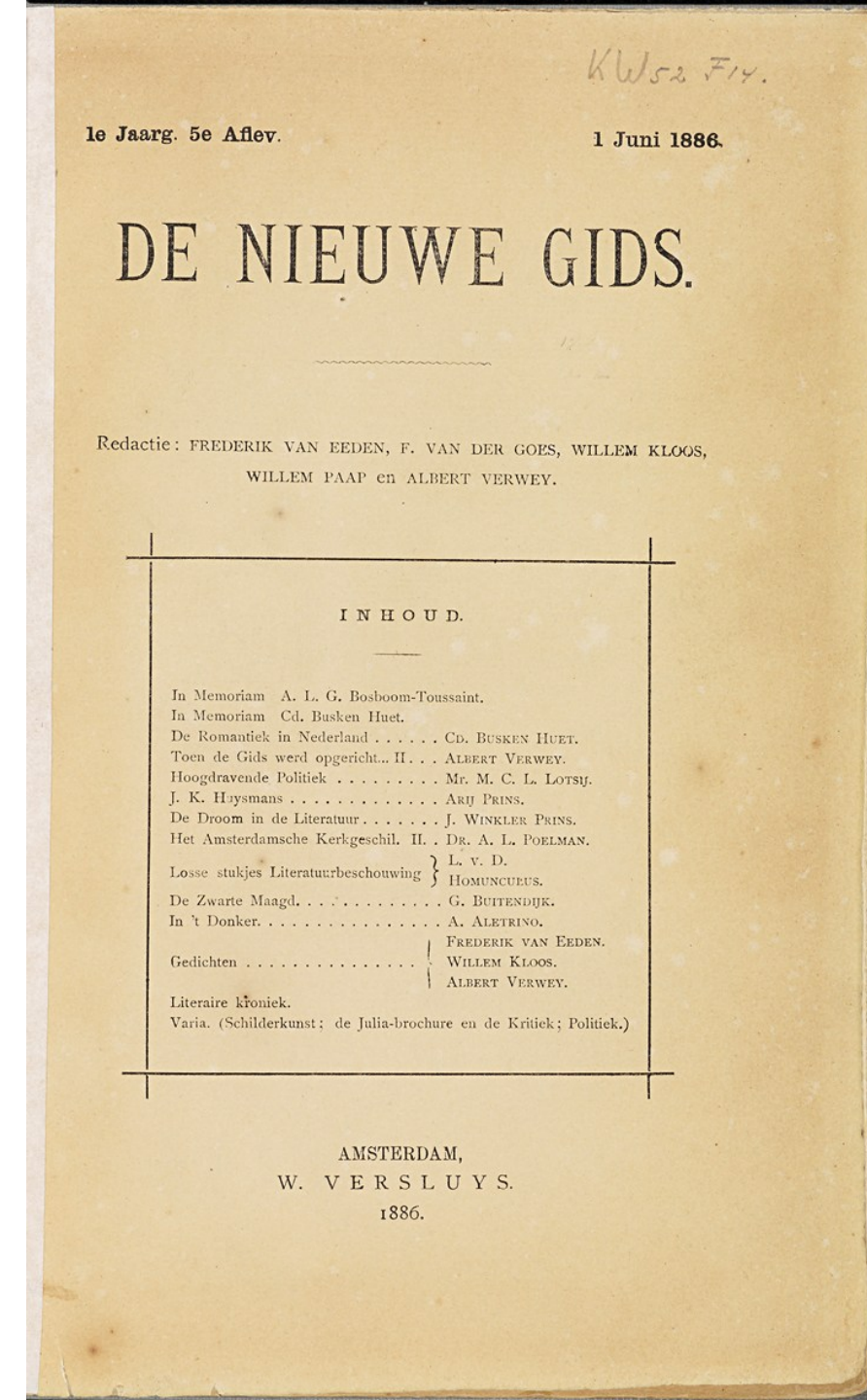
Tachtigers

- Tegen generatie van Nicolaas Beets, J.J. ten Kate e.a.
- Tegen zwak romantische gerijmel van burgerlijke domineedichters die godsdienst en huiselijkheid als idealen bezongen.
- Tegen onnatuurlijke volzinnen met een beleefde aanvoegende wijs ("moge ook menigeen een ogenblik denken...") en een fatsoenlijke zucht tot een betweterig gelijk hebben ("toch zal eenieder met mij ervan overtuigd zijn dat...")

Nieuwe Gids oktober 1885 – 1893 (bestond tot 1943)

- De oprichters, eerste redacteuren en eigenaren van **De Nieuwe Gids** waren:
- **Frederik van Eeden** (1860-1932)
- Frank van der Goes (1859-1939)
- **Willem Kloos** (1859-1938)
- Willem Paap (1856-1923)
- **Albert Verwey** (1865-1937)

De Nieuwe Gids van 1 juni 1886

1e Jaarg. 5e Aflev.

1 Juni 1886.

DE NIEUWE GIDS.

Redactie: FREDERIK VAN EEDEN, F. VAN DER GOES, WILLEM KLOOS,
WILLEM PAAP en ALBERT VERWEY.

INHOUD.

In Memoriam	A. L. G. Bosboom-Toussaint.
In Memoriam	Cd. Busken Huet.
De Romantiek in Nederland	Cd. BUSKEN HUET.
Toen de Gids werd opgericht. II.	ALBERT VERWEY.
Hoogdravende Politiek	Mr. M. C. L. LOTSIJ.
J. K. Huysmans	ARIJ PRINS.
De Droom in de Literatuur.	J. WINKLER PRINS.
Het Amsterdamsche Kerkgeschil. II.	Dr. A. L. POELMAN.
Losse stukjes Literatuurbeschouwing }	L. V. D. HOMUNCULUS.
De Zwarte Maagd.	G. BUITENDIJK.
In 't Donker.	A. ALETRINO.
Gedichten	FREDERIK VAN EEDEN.
	WILLEM KLOOS.
	ALBERT VERWEY.
Litteraire Kloniek.	
Varia. (Schilderkunst; de Julia-brochure en de Kritiek; Politiek.)	

AMSTERDAM,
W. VERSLUYS.
1886.

Belgische
tegenhanger

Van Nu en
Straks was,
van 1893 tot
1894 en van
1896 tot 1901,
het tijdschrift
van de
Vlaamse
jongeren en
een typische
exponent van
het West-
Europese fin
de siècle.

VAN
EN
STRAKS

HK 533

DE NIEUWE GIDS.

Tweemaandelijksch Tijdschrift

VOOR

LETTEREN, KUNST en WETENSCHAP,

ONDER REDACTIE VAN:

FREDERIK VAN EEDEN, F. VAN DER GOES, WILLEM KLOOS,
WILLEM PAAP en ALBERT VERWEY.

de **80** ers

P. S. Soetens

Uitgangspunten van de tachtigers

- **estheticisme**: het was vooral een esthetische revolutie. De verheerlijking van de schoonheid;
- “Schoonheid, o gij, wier naam geheiligd zij,
• Uw wil geschiede; kóme uw heerschappij;
• Naast u aanbidde de aarde geen andren god!”
- — Uit Deine Theos, Mathilde-cyclus Jacques Perk (1879)
- (dit heeft iets “religieus”)

- **estheticisme**: verheerlijking van de schoonheid;
- **l'art pour l'art**: kunst om de kunst; de kunst dient geen ander doel dan kunst te zijn: "All art is quite useless" (Oscar Wilde);
- **individualisme**: kunst als de "allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie" (Willem Kloos);

Willem Kloos

- Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten,
- En zit in 't binnenst van mijn ziel ten troon
- Over mij zelf en 't al, naar rijksgeboên
- Van eigen strijd en zege, uit eigen krachten.
- En als een heir van donkerwilde machten
- Joelt aan mij op en valt terug, gevloên
- Voor 't heffen van mijn hand en heldre kroon:
- Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.
- –En tóch, zo eindloos smacht ik soms om rond
- Úw overdierb're leên den arm te slaan,
- En, luid uitsnikkende, met al mijn gloed
- En trots en kalme glorie te vergaan
- Op úwe lippen in een wilden vloed
- Van kussen, waar 'k niet langer woorden vond.

- estheticisme: verheerlijking van de schoonheid;
- l'art pour l'art: kunst om de kunst; de kunst dient geen ander doel dan kunst te zijn: "All art is quite useless" (Oscar Wilde);
- individualisme: kunst als de "allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie" (Willem Kloos);
- eenheid van vorm en inhoud: dit in tegenstelling tot het eerdere principe dat elke uitdrukking een 'gewone' en een 'artistiek verantwoorde' vorm kon hebben;
- de waarneembare werkelijkheid als uitgangspunt: leidend tot realisme, naturalisme en sensitivisme (het streven om zoals Gorter het zegt "dat wat je zintuiglijk doorleefde met uitschakeling van den geest onmiddellijk te verklanken" in lyrische poëzie);
- daaruit logisch voortvloeiend de **eis van originaliteit** en het mijden van clichés.

- Vanwege esthetiek aanvankelijk vooral poëzie
- Beleving van schoonheid
- Daarna ook “maatschappelijk engagement” , niet elitair
- Kunstenaar als profeet
- Herman Gorter: Sociaal Democratie en communisme “Pan”
- Frederik van Eden: Walen een idealistisch sociaal experiment
- Thorn Prikker: anarchisme
- Henriette Roland Holst: Socialisme, late christen “religieus” socialisme

Scheiding der Geesten

- Na verloop van tijd ontstond er discussie over zaken aangaande
- Artisticiteit
- Politiek
- esthetiek

Jacques Perk

Bekendste tachtigers

- Willem Kloos
- Albert Verwey

Bekendste tachtigers

- Willem Kloos
- Albert Verwey

Verwey en Stefan George (tekening Jan Toorop)

*ALBERT VERWEY en STEFAN GEORGE.
Dubbel-nortret, door Toorop.*

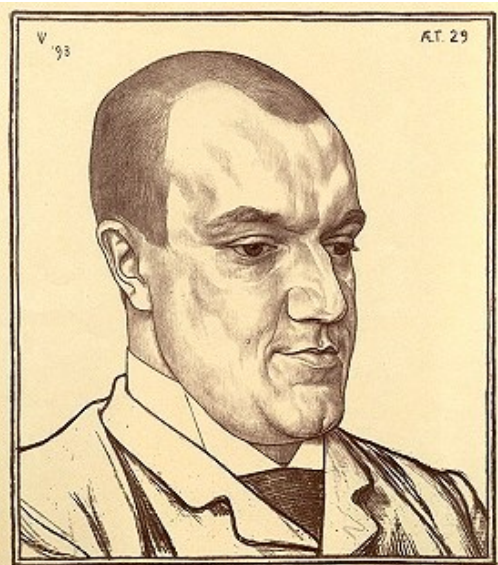
Bekendste tachtigers

- Willem Kloos
- Albert Verwey
- Frederik Willem van Eeden (1860 – 1932)

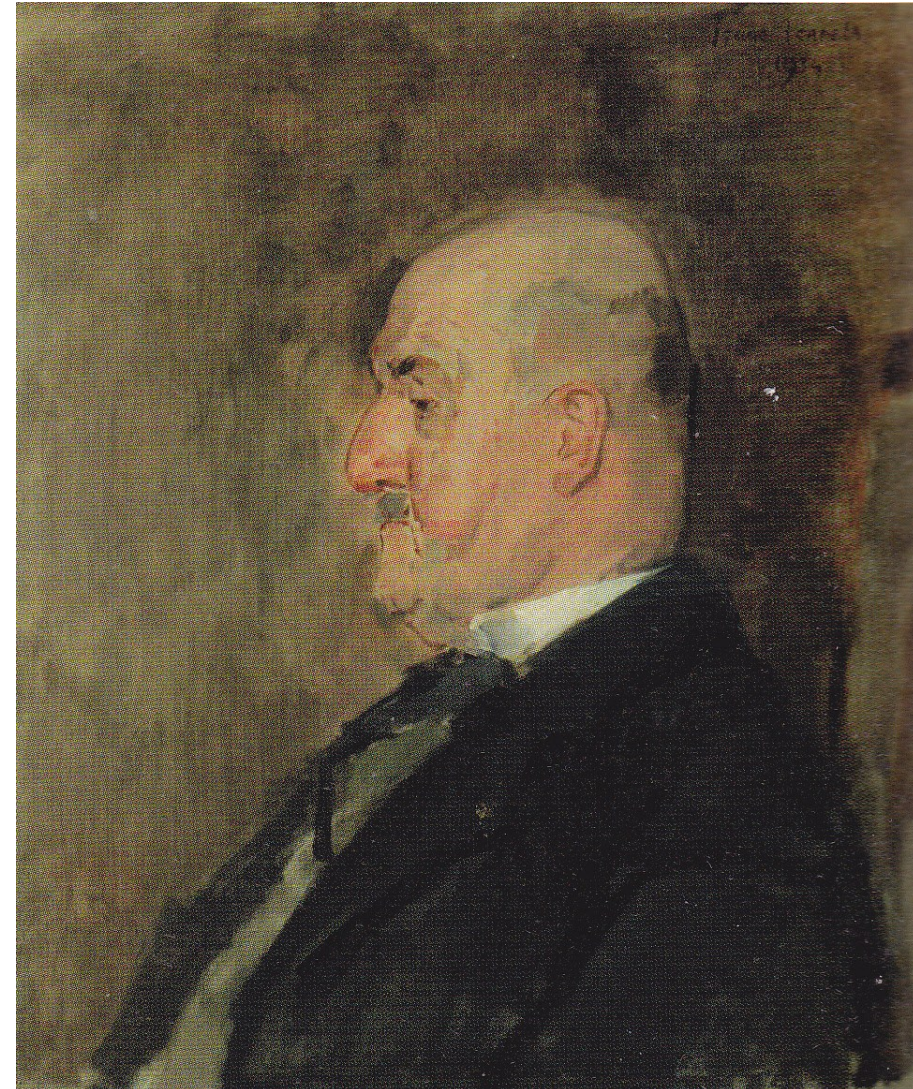
Bekendste tachtigers

- Willem Kloos
- Albert Verwey
- Frederik Willem van Eeden (1860 – 1932)
- Lodewijk van Deyssel (1864 – 1952)

Portret Lodewijk van Deyssel
29 jaar, door Jan Veth (1893).

Van Deyssel (door Isaac Israëls)

Bekendste tachtigers

- Willem Kloos
- Albert Verwey
- Frederik Willem van Eeden (1860 – 1932)
- Lodewijk van Deyssel (1864 – 1952)
- Jacques Perk

Bekendste tachtigers

- Willem Kloos
- Albert Verwey
- Frederik Willem van Eeden (1860 – 1932)
- Lodewijk van Deyssel (1864 – 1952)
- Jacques Perk

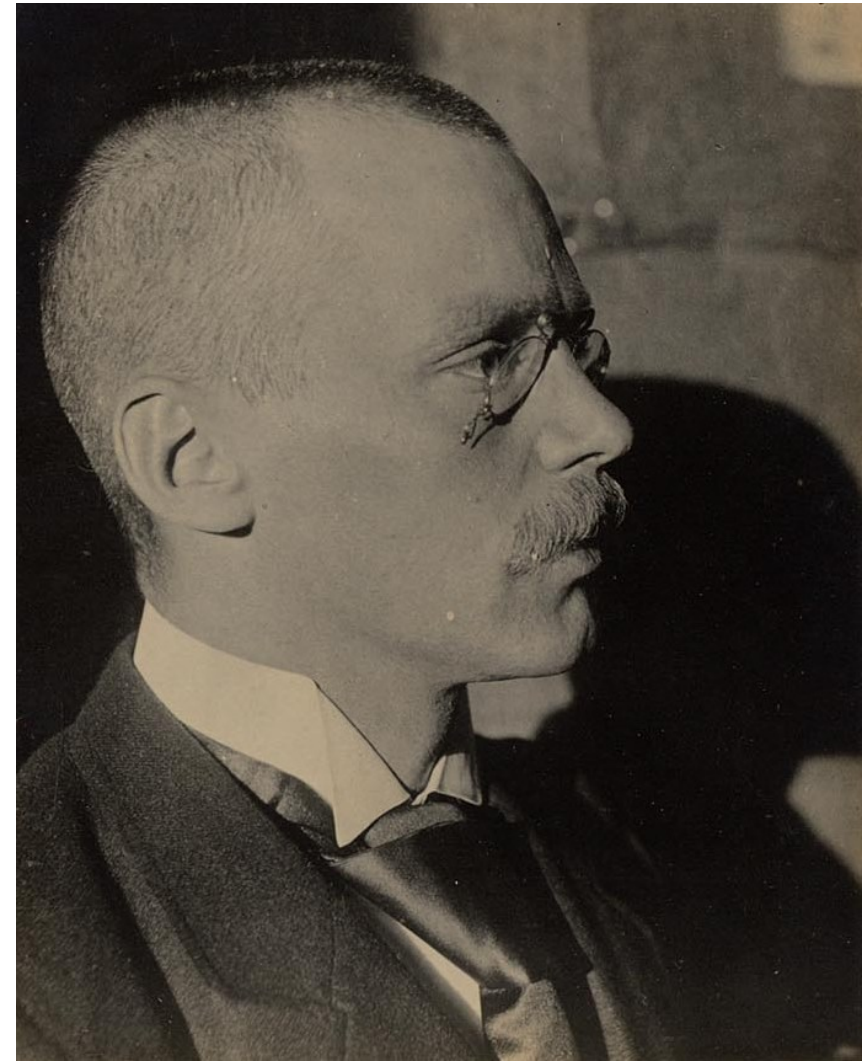
- Herman Gorter (1864 – 1927)

- Een nieuwe lente en een nieuw geluid:
- Ik wil dat dit lied klinkt als het gefluit,
- Dat ik vaak hoorde voor een zomernacht,
- In een oud stadje, langs de watergracht --
- In huis was 't donker, maar de stille straat
- Vergaarde schemer, aan de lucht blonk laat
- Nog licht, er viel een gouden blanke schijn
- Over de gevels van mijn raamkozijn.
- Dan blies een jongen als een orgelpijp,
- De klanken schudden in de lucht zoo rijp
- Als jonge kersen, wen een lentewind
- In 't boschje opgaat en zijn reis begint.

Mei

- Een nieuwe lente en een nieuw geluid
- Ik wil dat dit lied klinkt als het gefluit
- Dat ik vaak hoorde voor een zomernacht,
- In een oud stadje, langs de watergrach

- Ik groef een graf waar golven komen toe-
- Dekken het zand en legde haar daar neer,
- Daarover zand: de golven komen weer
- En dalen weer met lachen of geschrei --
- Daar ligt bedolven mijne kleine Mei.

- 1886-1889

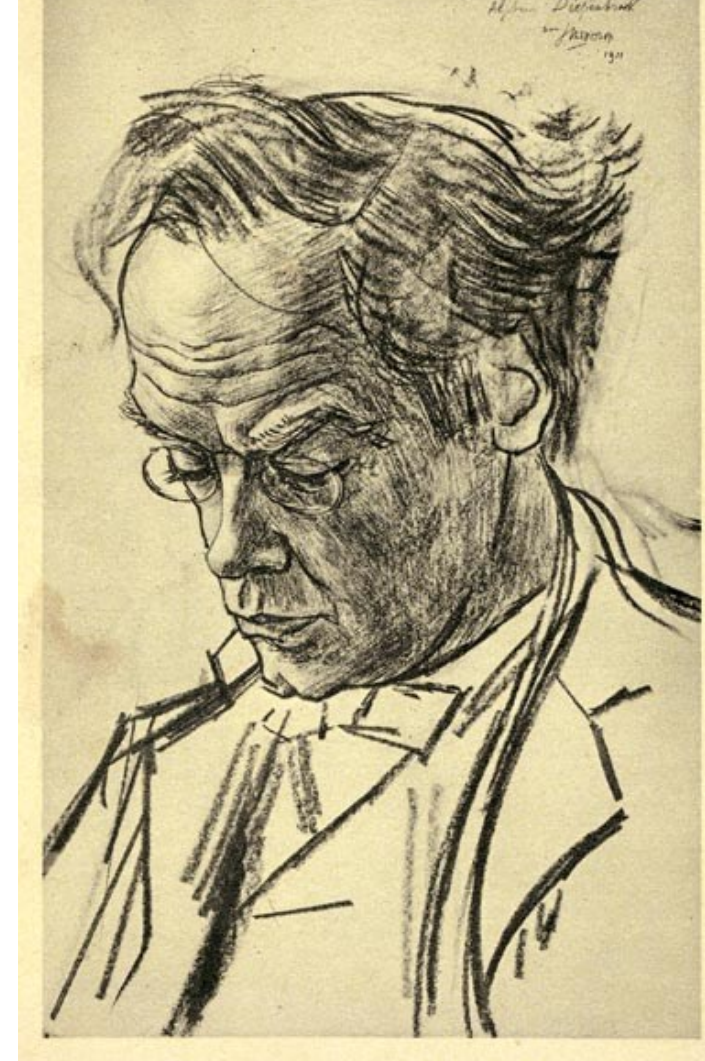
- Zóó als een kind dat in het leven was,
- Zóó als een bloem van zomerrood in 't gras,
- Roode papaver die nu neder ligt,
- Zoo lag ze en der zonne laatste licht
- Scheen op haar, maakte haar een weinig rood
- En goud voor 't laatst -- en ging toen met haar dood.

Zie ik hou van je (Gorter)

- Zie je ik hou van je,
 - ik vin je zoo lief en zoo licht -
 - je oogen zijn zoo vol licht,
 - ik hou van je, ik hou van je.
- En je neus en je mond en je haar
 - en je oogen en je hals waar
 - je kraagje zit en je oor
 - met je haar er voor.
- Zie je ik wou graag zijn
 - jou, maar het kan niet zijn,
 - het licht is om je, je bent
 - nu toch wat je eenmaal bent.
- O ja, ik hou van je,
 - ik hou zoo vrees'lijk van je,
 - ik wou het helemaal zeggen -
 - Maar ik kan het toch niet zeggen.

Bekendste tachtigers

- Willem Kloos
- Albert Verwey
- Frederik Willem van Eeden (1860 – 1932)
- Lodewijk van Deyssel (1864 – 1952)
- Jacques Perk
- Herman Gorter (1864 – 1927)
- Alphons Diepenbrock (1862 – 1921) Componist (150 werken) en schrijver

Diepenbrocks portret door Jan Toorop (1900)

Verbonden met de tachtigers

- Henriette Roland Holst-van der Schalk (1869 - 1952)

„Bij informatie aan de woning van Mr. TROELSTRA werd medegedeeld, dat Mr. TROELSTRA licht ongesteld het bed houdt.“ (Tel.)

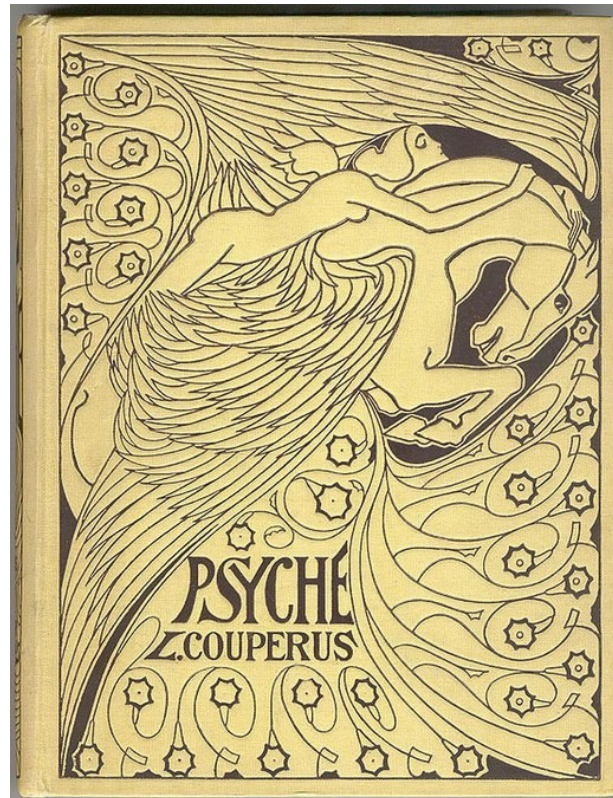
„De Heer WIJNKOP kan, wegens zijn schorheid, de vergadering niet presideeren.“ (Handelsblad.)

„Mevr. H. ROLAND HOLST kon, wegens een lichte ongesteldheid, niet ter vergadering komen.“ (N. R. Ct.)

- Louis Couperus (1863 - 1923)

Boekbandont
werp van Jan
Toorop voor
Psyche

Louis Couperus getekend door Jan Veth als bijlage voor De
Amsterdammer in 1892

Tachtigers en schilders

- O.a.
- Jan Veth
- Willem Witsen
- Isaac Israëls
- **George Breitner**
- Johan Thorn Prikker
- Jan Toorop
- *Richard Roland Holst*

